

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Дипломна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему

**ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ МОЛОДШОГО
ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ НОВОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ**

Виконала:

здобувачка ступеня вищої освіти
«магістр»

спеціальності 013 Початкова освіта

Левчук Ганна Василівна

Керівник:

к.пед.н., доц. Боровець О. В.

Рецензент:

Рівне – 2020 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ	9
1.1. Сутність понять «творчість», «творча особистість», «творчі здібності» учнів початкової школи у психолого-педагогічній літературі	9
1.2. Характеристика організації освітнього простору в 1-2 класах Нової української школи	30
Висновки до першого розділу	39
РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ	42
2.1. Особливості формування творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку у контексті реалізації положень Нової української школи	42
2.2. Діагностика сформованості творчих здібностей учнів початкової школи	54
Висновки до другого розділу	63
РОЗДІЛ 3 ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ	66
3.1. Педагогічні умови формування творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в умовах Нової української школи	66
3.2. Аналіз результатів дослідження	87
Висновки до третього розділу	91
ВИСНОВКИ	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	96
ДОДАТКИ	104

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Рівень освіти і науки визначає місце та роль держави у світовій спільноті. На сьогодні пріоритетом розвитку вітчизняної освітньої галузі є формування творчого потенціалу особистості. Сама дитина стає центром модернізації освітнього процесу.

Аналіз нормативних документів: Концепції «Нова українська школа», Державного стандарту початкової освіти, чинних навчальних програм, дає підстави стверджувати, що вони орієнтовані на підготовку учня з розвинутим самопізнанням, критичним мисленням та стійкою системою мотивацій до активної творчої діяльності, який здатний до творчого застосування знань, чутливий до проблем, незалежний у невизначених і складних ситуаціях, вміє приймати сміливі й нестандартні рішення, нести за них відповідальність, співпрацювати, досліджувати, удосконалювати себе.

Концепцією Нової української школи обумовлено новий підхід до навчання дітей. Власне забезпечується перехід на компетентнісні засади, що передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок на вироблення та розвиток умінь діяти, застосовувати досвід у проблемних умовах. У Концепції наголошено на суб'єктності учіння, необхідності оволодіння учнями способами навчальної діяльності, досвіді взаємодії з іншими людьми. Місією початкової школи є різнобічний розвиток особистості дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей, формування в неї загальнокультурних і морально-етичних цінностей, ключових і предметних компетентностей, необхідних життєвих і соціальних навичок, що забезпечують її готовність до продовження навчання в основній школі, життя у демократичному суспільстві. Найціннішим результатом початкової освіти в особистісному вимірі є здорова дитина, мотивована на успішне навчання, дослідницьке ставлення до життя; це учень / учениця, які вміють вчитися з різних джерел і

критично оцінювати інформацію, відповідально ставитися до себе та інших людей, усвідомлювати себе громадянином / громадянкою України.

Зважаючи на це, важливим завданням учителів початкової школи є розвиток здібних і талановитих дітей, що відповідає потребам динамічного суспільства, забезпечує можливість інтенсивного соціального і наукового прогресу, подальшого розвитку науки, культури, інших провідних галузей.

До питання творчості, творчих здібностей і творчої діяльності зверталися багато вітчизняних і зарубіжних учених: Ю. Азаров, В. Андреев, Г. Балл, Д. Богоявленська, Л. Виготський, В. Загвязинський, І. Зязюн, В. Кан-Калик, Н. Кічук, Г. Костюк, Б. Коротяєв, О. Кульчицька, М. Лейтес, О. Лук, М. Нікандров, Я. Пономарьов, Ю. Самарін, С. Сисоєва, Г. Тарасенко, М. Холодна, Л. Ярощук та інші. Зокрема, ґрунтовно досліджено проблему розвитку творчих здібностей у конкретних видах творчості, як-от: педагогічній (Н. Кузьміна), організаторській (Л. Уманська), музичній (Б. Теплов), математичній (В. Крутецький), технічній (П. Якобсон, В. Моляко), образотворчого мистецтва (В. Кириєнко). У працях науковців (Дж. Гілфорд, О. Матюшкін., Е. Торранс, С. Рубінштейн та ін.) проаналізовано природу творчих здібностей, їх компоненти, критерії та показники розвитку, методи і прийоми формування.

Згідно з сучасними уявленнями творчість розглядається як специфічна форма взаємодії людини зі світом, яка, окрім задоволення, створює передумови для духовного зростання, а розвиток здібностей – не загальне, абстрактне, а складне психолого-педагогічне явище, що потребує цілеспрямованої, систематичної роботи. Творчість – один із видів діяльності, спрямований на вирішення протиріч (творчої задачі), для якого необхідні об'єктивні (соціально-матеріальні) та суб'єктивні особистісні умови (знання, уміння, творчі здібності), результат якої має новизну й оригінальність, особисту і соціальну значущість та прогресивність. При цьому суспільство та кожен його член є суб'єктами творчої діяльності. Академік В. Вернадський підкреслював, що саме завдяки своїй продуктивній праці та творчій думці

людство здійснило перехід від біосфери до ноосфери («ноос» з грец. – «розум»). Безумовно, продукти творчої діяльності учнів початкової школи не мають суспільної значущості, відзначаються лише певними елементами новизни і носять, скоріше за все, суб'єктивний характер. По суті елементи новизни, що школяр вносить у свою діяльність, мають досить відносний характер, проте вони є передумовою динамічності тих знань, якими володіє дитина.

Творчі здібності формуються протягом усього життя людини, однак дослідження Т.Байбери, Д.Богоявленської, Л.Виготського, Ю.Гільбуха, Л.Лозової та інших вказують на те, що саме молодший шкільний вік є найсприятливішим для творчого розвитку дітей, їхніх здібностей до творчості. У цей період активно розвиваються уява, дар фантазувати, творчо мислити, критично оцінювати діяльність.

Науковці наголошують, що творчі здібності можна не лише розвивати, але й формувати. На думку Дж. Гілфорда, творчість, творчі здібності, творча діяльність притаманна не лише обдарованим і геніям, а є рисою звичайної людини, яку можна розвивати.

Слід зазначити, що розвиток творчої особистості потребує відповідних умов, від яких залежить ефективність, продуктивність виявів особистості як суб'єкта діяльності. Цьому найбільшою мірою сприяє освітній процес з єдиними підходами та вимогами до кожної дитини, наданням їй максимальних можливостей для виявлення і розкриття її творчого потенціалу.

Пріоритетне завдання навчання у початковій школі – сформувати основи для всебічного розвитку дитини, забезпечити подальше становлення особистості, розвиток її розумових здібностей і, перш за все, навчити дітей самостійно і творчо мислити. Школа для дитини є першим соціальним інститутом, де відбувається опанування культурним досвідом людства і творче перетворення його.

Водночас на тлі багатогранності вивчення проблеми та практичної потреби в її реалізації актуальним залишається вдосконалення форм і методів навчання, які значною мірою могли б вплинути на формування мислення дитини, проблемного бачення, фантазії та уяви.

Актуальність означеної проблеми, її недостатня науково-теоретична та практична розробленість обумовили вибір магістерської роботи – **«Формування творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку у освітньому процесі Нової української школи».**

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати, розробити й апробувати педагогічні умови формування творчих здібностей учнів у освітньому процесі Нової української школи.

Завдання:

1. Здійснити аналіз психолого-педагогічної літератури та з'ясувати сутність понять «творчість», «творча особистість», «творчі здібності».

2. Охарактеризувати особливості освітнього простору в 1-2 класах Нової української школи.

3. З'ясувати особливості формування творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку у контексті реалізації положень концепції Нової української школи.

4. Вивчити стан сформованості творчих здібностей учнів сучасної початкової школи .

5. Розробити та експериментально перевірити педагогічні умови формування творчих здібностей учнів у освітньому процесі Нової української школи.

Об'єкт дослідження – процес формування творчих здібностей учнів початкової школи.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування творчих здібностей учнів в освітньому процесі Нової української школи.

Методи дослідження:

- *теоретичні*: метод аналізу наукових джерел з проблеми дослідження; методи аналізу й синтезу при визначенні мети, предмета, завдань дослідження;
- *емпіричні*: цілеспрямоване спостереження за процесом формування творчих здібностей учнів початкової школи; аналіз результатів їх контрольних завдань; реалізація констатувального та формувального експерименту, що проводився з метою визначення стану та особливостей сформованості творчих здібностей цієї категорії дітей і реалізації педагогічних умов формування творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку;
- *математичної статистики*: опрацювання експериментальних даних і встановлення кількісних залежностей між явищами і процесами, що досліджувались.

Практичне значення дослідження полягає: в узагальненні теоретичних досліджень процесу формування творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в контексті сучасних завдань освітнього процесу Нової української школи; уточненні сутності поняття «творчість», «творча особистість», «творчі здібності»; обґрунтуванні педагогічних умов формування творчих здібностей учнів початкової школи.

Матеріали дослідження рекомендовані до використання в освітньому процесі закладів вищої освіти, закладів загальної середньої освіти, у системі післядипломної педагогічної освіти з метою вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів у напрямі формування творчих здібностей учнів початкової школи.

Дослідження проводилося на базі закладу загальної середньої освіти «Ліцей №1 м. Ковеля» (Волинська область).

Апробацію результатів дослідження здійснено шляхом публікації матеріалів роботи, обговорення їх на науково-практичних конференціях, зокрема: Педагогічних читаннях, присвячених 100-річчю з дня народження

видатного вітчизняного педагога Василя Олександровича Сухомлинського «Педагогіка В. О. Сухомлинського в контексті Нової української школи» (м. Рівне, 27 вересня 2018 р.), Регіональній науково-практичній інтернет-конференції «Сучасний вчитель початкової школи: досвід, пошуки та перспективи» (м. Рівне, 27 листопада 2019 р.), Звітній науковій конференції Рівненського державного гуманітарного університету (м.Рівне, 15 травня 2019 року).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дослідження висвітлено в 2 публікаціях автора:

Савчук Г.В. (Левчук Г.В.) Розвиток творчих здібностей молодших школярів у контексті ідей В. Сухомлинського. Професійний розвиток педагога: матеріали педагогічних читань, присвячених 100 річниці від дня народження В.О.Сухомлинського «Педагогіка В.О.Сухомлинського в контексті нової української школи». Рівне: РДГУ, 2018. С.83-84.

Левчук Г. В. Педагогічні умови формування творчих здібностей учнів початкової школи. Професійний розвиток педагога: збірник матеріалів Регіональної науково-практичної конференції, м. Рівне, 27 листопада 2019 р. Рівне: РДГУ, 2019. С.81-83.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (95 найменувань), одного додатку. Загальний обсяг магістерської роботи становить 107 сторінок, основний обсяг – 95 сторінок.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

1.1. Сутність понять «творчість», «творча особистість», «творчі здібності» учнів початкової школи у психолого-педагогічній літературі

Сучасний стан суспільного розвитку, динаміка змін в усіх сферах людської діяльності зумовлюють потребу формування творчої особистості з високим рівнем інтелектуального розвитку, креативних можливостей, здатної до створення та засвоєння інновацій у будь-якій галузі. Тому актуальності набуває дослідження проблеми формування здібностей учнів початкової школи, як складових їх життєвої компетенції.

На сьогодні дефініція «здібність» є однією з найбільш загальних у психології і педагогіці. Так, С. Рубінштейн під здібностями розумів «...складне синтетичне утворення, яке включає в себе цілий ряд даних, без яких людина не була б здатною до певної конкретної діяльності, і властивостей, які лише у процесі певним чином організованої діяльності виробляються» [70]. Отже, чим більше розвинута у людини здібність, тим успішніше вона виконує діяльність, швидше нею оволодіває, а процес оволодіння діяльністю і сама діяльність даються їй суб'єктивно легше, ніж навчання чи робота у тій сфері, у якій вона не має здібностей.

Закономірно, що результати будь-якої діяльності людини залежать від рівня розвитку відповідних здібностей. Основні положення теорії здібностей були розроблені в 30–50-х роках минулого століття психологами Л. Виготським, С. Рубінштейном, Б. Тепловим і пізніше розвинуті в працях Т. Артемьєвої, Н. Лейтеса, О. Леонтєва, К. Платонова, В. Шадрікова.

За Г. Костюком, здібності – це психічні властивості людської особистості, що виявляються у її цілеспрямованій діяльності і зумовлюють її

успіх. Вони можуть розвиватись лише на основі наявних у дитини задатків до певного виду діяльності [28, с. 5-9].

Слід вказати, що в психолого-педагогічній літературі виділяють два рівні розвитку здібностей: репродуктивний і продуктивний (творчий). Репродуктивний рівень розвитку здібностей характеризується тим, що людина легко засвоює знання, без особливих зусиль оволодіває новою діяльністю. Досягаючи високих результатів у діяльності, вона, однак, не вносить у неї нічого нового, діє за старим зразком. Продуктивний (творчий) рівень розвитку здібностей характеризується тим, що людина винаходить, раціоналізує, творить у процесі діяльності. Найвищий рівень розвитку здібностей – талант і геній.

Б. Теплов виділив ознаки здібностей, що були покладені в основу визначення, яке найчастіше використовується спеціалістами: 1) здібності – це індивідуально-психологічні особливості, які відрізняють одну людину від іншої; 2) здібності – це лише ті особливості, які стосуються успішності виконання діяльності чи декількох діяльностей; 3) здібності не зводяться до знань, вмінь і навичок, які вже вироблені у людини, хоча і обумовлюють легкість і швидкість їх набуття [79, с. 28]. С. Сисоєва виділяє два типи обдарованості: інтелектуальну обдарованість, яка виявляється в здатності до навчання і супроводжується швидкістю розумової діяльності, так звана «шкільна обдарованість»; творчу обдарованість – як чуттєвість до проблем, недоліків, прогалин у знаннях, відсутності елементів, дисгармоній [75, с. 9]. При цьому В. Дружинін зауважує, що навчальність є здібністю до набуття знань, а креативність (загальна творча здібність) – здібністю до перетворення знань (з нею пов'язані уява, фантазія, породження гіпотез) [21, с.14 -15].

У педагогічній площині здібності розглядаються як стійкі індивідуальні психічні властивості людини, які є необхідною внутрішньою умовою її успішної діяльності [11, с. 135]. Отже, здібності особистості – внутрішні особливості людини, її індивідуально-психологічні особливості,

які відрізняють одну людину від іншої, впливають на успішність виконання певної діяльності.

Формування і розвиток здібностей передбачає засвоєння індивідом вироблених людством у процесі суспільно-історичного розвитку способів діяльності, які тісно пов'язані із суспільною організацією праці і пристосованою до неї системою освіти.

Здібності, що підлягають розвитку і від яких залежить готовність особистості до творчої діяльності, С. Маслоу називає творчими [36, с. 58-61].

Оскільки в рамках нашого дослідження ключовими дефініціями є «творчість», «творча особистість», «творчі здібності», зупинимося на їх детальнішому розгляді.

Визначення творчої особистості, її структури характеризується великою варіантністю, яка зумовлена тим, що творча особистість є категорією теорії особистості, теорії діяльності, теорії творчості [9, с. 5]. Трактуванню дефініції «творча особистість» у філософській, педагогічній та психологічній літературі приділяють багато уваги (В. Андреев, Д. Богоявленська, Р. Грабовська, А. Зак, В. Кан-Калик, Н. Кичук, Н. Кузьміна, А. Лук, С. Сисоєва, В. Цапок та ін.). Зважаючи на те, що особистість – це системна якість індивіда, на думку С. Сисоєвої, творча особистість – це підсистема особистості, яка характеризується сукупністю творчих якостей індивіда, що забезпечують їй успіх у творчій діяльності [75, с. 3]. Більшість авторів погоджуються з тим, що творча особистість – це індивід, який володіє високим рівнем знань, має потяг до нового, оригінального. Для нього творча діяльність є життєвою потребою, а творчий стиль поведінки – найбільш характерний.

Зауважимо, що творчість людини – явище складне, багатогранне і суперечливе, що охоплює чимало сфер буття. Водночас творчість, творчу діяльність, творчі здібності часто ототожнюють з креативністю, проте, ці поняття не є тотожними.

Американський психолог П. Едвардс визначає креативність як здатність виявляти нові розв'язання проблеми або виявлення нових способів вираження, привнесення в життя чогось нового [97]. Дж. Гілфорд трактує креативність як дивергентне мислення, що характеризується постстереотипністю і здатністю висувати безліч однаково правильних ідей для розв'язання деякої проблеми [96]. Ми поділяємо позицію С.Сисоевої, яка креативну особистість вбачає такою, яка має внутрішні передумови (особистісні утворення, нейрофізичні задатки, специфіку когнітивної сфери), що забезпечують її творчу активність, тобто не стимульовану ззовні пошукову та перетворювальну діяльність [75].

До показників, які вказують на креативність та нелінійність мислення, відносяться:

- оригінальність мислення;
- самостійне набуття, «відкриття» нових для себе знань;
- широта застосування знань у нових ситуаціях;
- швидкий розв'язок нестандартних, нових задач;
- можливість отримання відповідей, що дуже відрізняються від звичних.

У психології і педагогіці існують різні погляди та концепції особистості. Виразниками сучасних ідей розвитку особистості стали вчені А. Ануашвілі (концепція абсолютних моральних цінностей людини), І. Шванєва (типологічна класифікація структури особистості на основі функцій інтегрованого потенціалу), Н. Маслоу (концепція ноосферної освіти). Вони у межах досліджень, незалежних один від одного, розглядають людину як живу, відкриту самоорганізуючу систему [8, с. 7].

Особливого значення набули психоаналітичні, психокогнітивні, гуманістичні теорії західного світу, засадовими ідеями яких є розкриття особистого потенціалу людини.

За В. Мерліним, невід'ємним компонентом особистості є властивості, кожна з яких одночасно слугує відображенням здібностей, характеру,

спрямованості. Так структура особистості постає як взаємний зв'язок і організація властивостей особистості. Зважаючи на те, що діяльність виявляється як форма зв'язку суб'єкта з об'єктним світом, вона повинна охоплювати всі вияви особистості [41].

В. Моргун, розробляючи структуру особистості, спирається на категорію діяльності. Він схематично зображує структуру особистості у вигляді пучка променів: просторово-часової орієнтації особистості, рівнів засвоєння особистістю діяльності, змістовної спрямованості особистості, потребнісно-вольових й естетичних переживань особистості, форм реалізацій особистістю діяльності [50].

Підходи до вирішення проблеми визначення структури творчої особистості виражаються двома діаметрально протилежними напрямками: монофакторною теорією, яка визнає існування певних творчих здібностей; та мультифакторною, яка розглядає творчу особистість як таку, що характеризується сукупністю незалежних окремих якостей, набір яких і визначає неповторну індивідуальність особистості і вищий ступінь її творчих досягнень.

У моделі творчої особистості В. Алфімов виділяє такі аспекти: психофізіологічний (добрий фізичний розвиток, міцне здоров'я, силу нервової системи, рушійність нервових процесів), пізнавальний (інтелектуальне сприйняття, висока напруженість, концентрація уваги, загальний розумовий розвиток, інтелектуально-творчі якості), мотиваційний (необхідність у самореалізації, необхідність у творчості, інтелектуальна необхідність, пізнавальна спрямованість, мотив досягнення, потреба у лідерстві), аспект відносин (спеціальні здібності, розвинений науковий світогляд, наявність «Я-концепції», самоповага, незалежність особистості, вольові якості особистості, комунікативні, організаторські, оцінювальні якості вихованості). Розглядаючи підструктури моделі творчої особистості, акцентує на тому, що як для розвитку інтелектуально-творчих здібностей необхідний рівень розвитку загальних розумових здібностей, так і мотиви, і

якості особистості, які характерні для творчих людей, виявляються на тлі загального мотиваційного розвитку особистості та її відносин [1, с. 9-14].

Важливим аспектом творчої особистості, на думку багатьох учених, є мотиваційний. Одні дослідники вважають, що для творчості необхідна мотивація досягнень, інші стверджують, що вона блокує творчий процес.

А. Матюшкін на підставі емпіричних даних дійшов висновку про перевагу не мотивації росту (пізнавальної і самоактуалізації) серед творчих співробітників, а мотивації досягнень [38, с. 7].

Механізмом розвитку творчої індивідуальності може бути самоактуалізація. Вперше проблему потреби особистості в самоактуалізації досліджував К. Гольдштейн. Виходячи з нового уявлення про динаміку живої системи, він зауважував, що організація, як жива система, прагне до актуалізації тих можливостей, що закладені в ній від природи. Цей процес він назвав самоактуалізацією та акцентував на тому, що самоактуалізація особистості є основним мотивом та метою її життя.

На думку Е. Еріксона, на кожному етапі життєвого шляху головною є певна потреба, яка може стимулювати творчу активність. Саме спрямованість поряд із здібностями є важливим компонентом творчої обдарованості та вже на рівні потреб вимагає особливого ставлення і педагогічних зусиль для свого розвитку [24].

Формування творчої особистості учня повинно передбачати не тільки посилений розвиток певних психічних процесів і творчих умінь, а й розвиток мотивів, характерологічних особливостей, які, інтегруючись з психічними процесами й творчими вміннями, зумовлюють здатність особистості до творчості. Саме тому, виходячи із концепцій визначення здібностей Б. Ананьєва, В. Шадрикова і професійних здібностей Б. Федоришина, для дослідження процесу формування творчої особистості учня в науковий обіг вводять поняття творчих можливостей учня.

Творчі можливості учня – це відносно самостійна, динамічна система творчих якостей його особистості, пов'язана з інтелектом, умовами розвитку,

яка формується, розвивається та виявляється у творчій діяльності і забезпечує розвивальну взаємодію особистості з довкіллям. Творчі можливості учня реалізуються не тільки в предметній діяльності, а й у процесі його життя, самореалізації як засобу самоствердження, самовираження та саморозвитку.

Творчі можливості особистості виявляються в її творчій діяльності і відображають здатність особистості до нестандартних розв'язань стандартних завдань. За таких умов творчі можливості являють собою сукупність творчих якостей особистості, деякі з яких (творчі вміння, індивідуальні особливості психічних процесів) мають подвійну природу. З одного боку, вони природні, а з іншого, визначаються умовами розвитку, навчання і виховання. Тому модель творчої особистості учня повинна бути мультифакторною за своїм конструктом і відображати як природжене, так і надбане у структурі особистості учня.

Творчі якості учня, сукупність яких відображає його творчі можливості:

1. Підсистема спрямованості на творчу діяльність: позитивне уявлення про себе, бажання пізнати себе, творчий інтерес, допитливість, потяг до одержання нової інформації, фактів.

2. Підсистема характерологічних особливостей особистості: сміливість, готовність до ризику, самостійність, ініціативність, упевненість у своїх силах і здібностях, цілеспрямованість, наполегливість, вміння довести почату справу до кінця, працелюбність, емоційна активність.

3. Підсистема творчих вмінь: проблемне бачення, здатність до висування гіпотез, оригінальних ідей, здатність до дослідницької діяльності, вміння аналізувати, інтегрувати та синтезувати інформацію, розвинута уява, фантазія, здатність до виявлення суперечностей, здатність до подолання інерції мислення, здатність до міжособистісного спілкування.

4. Підсистема психічних процесів: альтернативність мислення, дивергентність мислення, точність мислення, готовність пам'яті,

асоціативність пам'яті, цілісність, синтетичність, свіжість і самостійність сприйняття, пошуково-перетворюючий стиль мислення.

Особливістю творчої особистості дослідники вважають її здатність до творчої активності, яку С. Сисоєва визначає як пошукову перетворювальну спонтанну діяльність особистості, яка не стимулюється ззовні, а зумовлюється внутрішнім саморухом особистості [75].

Серед основних структурних компонентів творчої активності особистості В. Гаврилюк виокремлює:

- пізнавально-діяльнісний – активність дитини в оволодінні знаннями, вміннями та навичками, що є важливими для відповідної творчої діяльності, стимулює особистість до самостійної творчої праці, забезпечує її вміння використовувати здобуті знання під час розв'язання творчих завдань;
- мотиваційно-вольовий – сформованість у дитини позитивних мотивів творчої діяльності, вольових рис особистості та її ціннісних орієнтирів, що забезпечують залучення у творчу діяльність;
- змістовно-операційний – сформованість активно-перетворювального ставлення дитини до власної діяльності, цілісність змісту, форм і методів творчої діяльності, її перспективність, цілісність, мобільність, результативність та надійність;
- емоційний – здатність особистості до активного творчого сприйняття оточуючої дійсності, вміння спілкуватися з іншими людьми (однолітками, педагогами), в процесі якого відбувається налагодження позитивних контактів, зміна особистісних установок, прийняття колективних норм життєдіяльності;
- самооцінний – прагнення дитини до творчого пізнання своєї особистості, виявлення та розвитку власного творчого потенціалу, самооцінка своїх індивідуальних рис, здатності до самовиховання, вміння аналізувати і реально оцінювати свої вчинки, визначати спрямованість і динаміку саморозвитку [10, с. 95-100].

В. Гаврилюк запропонував модель формування творчої активності особистості вихованців гуртків, творчих об'єднань, клубів позашкільних навчальних закладів. Вона має передбачати такі послідовні етапи: підготовчий → інтегрувальний → креативний [10, с.95-100].

На підготовчому етапі процесу формування творчої активності учнів вчитель має забезпечити шляхом досягнення прогностико-діагностичного рівня розвитку творчої активності на основі самопізнання та самовизначення особистості, готовності до переходу на рівень активного засвоєння нових способів пізнавальної та творчої діяльності; формування в учнів загальної уяви про творчу активність та її основні компоненти; пробудження в учнів пізнавального інтересу до творчої діяльності, корекції самооцінки внутрішніх творчих потенцій; сформованості вміння планувати та практично реалізовувати власну творчу ініціативу.

Завданням інтегрувального етапу процесу формування творчої активності учнів є досягнення ними рівня активного засвоєння способів творчої діяльності та їхнього свідомого використання; подальше відпрацювання учнями практичних умінь самоорганізації, саморегуляції, самоконтролю і конкретних предметних умінь здійснення пізнавальної та творчої діяльності; розвиток творчих здібностей школярів у різних формах творчої діяльності.

Креативний етап процесу формування творчої активності учнів має на меті досягнення ними стійкої творчої спрямованості у всіх видах діяльності; високого рівня розвитку мотивації творчої діяльності, що дає змогу особистості реалізувати свій творчий потенціал; розкриття неповторної індивідуальності школяра, винятковості власної творчої діяльності, що має оригінальний перетворювальний характер [75, с. 30-42].

Процес формування творчої особистості учня як суб'єкта творчих соціальних відносин і продуктивної творчої діяльності за своєю суттю є педагогічним управлінням розвитком потенційних творчих можливостей дитини, формуванням у неї таких творчих якостей, які забезпечують

успішність у творчій діяльності, індивідуальне становлення особистості учня як суспільно-активної.

Формування творчої особистості учня у освітньому процесі слід розглядати як процес фасілітації, тобто як створення умов з метою полегшення, сприяння, стимулювання, активізації розвитку творчих можливостей учнів.

Для підготовки вчителя до формування творчої особистості учня необхідно конкретизувати творчі якості особистості учня, сукупність яких визначає його творчі можливості, і на розвиток яких вчителю слід звернути увагу в освітньому процесі.

Формування творчої особистості є головною метою педагогічного процесу, потребує особливої уваги і ґрунтовного вивчення. У філософському аспекті творчість розглядається як «діяльність, яка породжує щось якісно нове, якого раніше не існувало» [83, с.392]. У педагогіці творчість характеризується як «свідома, цілеспрямована, активна діяльність людини, спрямована на пізнання та перетворення дійсності, створення нових, оригінальних предметів, витворів, які ніколи ще не існували» [11, с. 326].

Необхідними компонентами творчості є фантазія, уява, психічний зміст якої міститься у створенні образу кінцевого продукту (результату творчості). Творчих людей вирізняє особливе вміння бачити і чути те, чого не помічають інші, тонше відчувати, яскравіше висловлюватися. Саме тому треба змалку пробуджувати у дітей невід'ємні якості творчої людини. Розвиток творчих здібностей учнів є складним багатоплановим процесом. Він спирається на такі пізнавальні і творчі здібності:

- спостережливість, здатність побачити незвичайне у звичайному;
- розвинену уяву, вміння фантазувати, змінювати об'єкт;
- розвинене мовлення, образне мислення;
- допитливість, пізнавальний інтерес.

Для розвитку творчості дітей треба подбати про розкріпачення дитячої фантазії і створити такі умови, щоб кожен міг сказати своє слово,-

скласти свою казку, загадку, свій вірш, створити власні образи. Нагадаємо слушну думку відомого дитячого письменника Джанні Родарі про те, щоб діти навчилися думати, вони насамперед повинні навчитись придумувати, тобто в них має бути вільна думка.

Учителям радять з цією метою якомога повніше використовувати природне оточення школи, особистий досвід дітей, стимулюючи можливості одночасного сприймання інформації з різних джерел (дитина чує, читає, бачить, торкається, згадує...). Ядром дитячої творчості є яскраві образи. Так само, як і в створенні будь-якого образу, виділяють три етапи: прийняття мети діяльності, виникнення задуму, матеріалізація образу-задуму.

Творчість є цілеспрямованою, наполегливою, напруженою працею. Вона вимагає розумової активності, інтелектуальних здібностей, вольових, емоційних рис і високої працездатності.

Якщо уважно розглядати поведінку людини, її діяльність у будь-якій галузі, то можна виділити два основні види вчинків. Одні дії людини можна назвати відтворюючими або репродуктивними. Такий вид діяльності тісно пов'язаний з нашою пам'яттю, і його суть виявляється в тому, що людина відтворює або повторює вже раніше створені й вироблені прийоми поведінки і дії.

Окрім репродуктивної діяльності, в поведінці людини присутня творча діяльність, результатом якої є створення нових образів або дій. В основі цього виду діяльності лежать творчі здібності.

Творчі здібності – це індивідуальні особливості людини, які визначають успішність виконання нею творчої діяльності різного роду [20]. Поняття «творчі здібності» є похідним від більш ширшого поняття – «здібності». У філософії здібності трактуються як індивідуальні особливості особистості, які є суб'єктивними умовами успішного перебігу певного виду діяльності. Їх не можна зводити лише до наявних у людини знань, умінь і навичок. Здібності виявляються, передусім, у швидкості, глибині, міцності оволодіння способами і прийомами певної діяльності, є внутрішніми

психологічними регуляторами, які зумовлюють можливість їх надбання [59, с. 249].

Аналіз наукових праць (С. Баган, Е. Зверєва Т. Москалець, Т. Равлюк.) показує, що творчі здібності – це синтез властивостей особистості, які характеризуються ступенем відповідності певного виду творчої діяльності вимогам до неї та зумовлюють результативність такої діяльності.

К. Ціолковський визначав поняття творчі здібності як продукт саморуку, самостійного розв'язання задач і питань, самостійного розкриття закономірностей і зв'язків між предметами і явищами, продукт роботи мозку на шляху «від відкриття істин, усім відомих, до відкриття істин, нікому невідомих». В. Рогозіна вважає, що творчі здібності є особливим видом розумових здібностей, які виражаються в умінні породжувати мислительну діяльність за межами вимог, відхилятися під час мислення від традиційних норм, генерувати різноманітні оригінальні ідеї та знаходити способи їх практичного вирішення.

Часто в літературі при розгляді питань творчих здібностей використовується термін «креативність». У Великій психологічній енциклопедії під креативністю розуміється здатність людини до творчості, що проявляється в мисленні, спілкуванні, відчуттях, окремих видах діяльності і характеризують особистість в цілому або її окремі сторони [65]. Креативність визначається як здатність породжувати нові, оригінальні ідеї і, таким чином, ефективно вирішувати проблемні ситуації.

Питання щодо компонентів творчих здібностей потенціалу людини залишається на сьогодні відкритим. Психологи переконані, що здібності до творчої діяльності визначаються, насамперед, особливостями мислення. Відомий американський вчений Дж. Гілфорд виявив, що творчим людям притаманне так зване дивергентне мислення, яке лежить в основі творчого мислення і є основним компонентом творчих здібностей.

Спираючись на дослідження Г. Альтшуллера, Л. Виготського, В. Дружиніна, Т. Кудрявцева, А. Петровського, С. Лазарева, Е. Фатєєва, було

виявлено, що до компонентного складу креативних здібностей належать: творче мислення та творча уява. Г.Іванова зазначає, що творчий потенціал людини визначається не лише мисленням, але й іншими психічними явищами: свідомістю, інтуїцією, уявою, мотивами, емоціями, пам'яттю, волею тощо. Автор вичленовує в творчих здібностях три складові. Перша – пов'язана з мотивацією і представлена інтересами та нахилами, друга – з темпераментом і проявляється через емоційність, а третя – представлена розумовими здібностями людини. Серед компонентів творчих здібностей В. Моляко виділяє: оригінальність у рішеннях; пошуки нового; наполегливість у досягненні мети; самокритичність і критичність; гнучкість мислення; сміливість і міцність; енергійність [49, с.2-9].

До загальної структури творчих здібностей школярів, крім творчої уяви та мислення, Н. Комісаренко відносить також розвинену пам'ять і точність рухів. А. Матюшкін до структури креативності включає: домінуючу роль пізнавальної мотивації; дослідницьку творчу активність, що виявляється в знаходженні нового, в поставленні і вирішенні проблем; можливість досягнення оригінальності рішень; можливість прогнозування і попередження; здатність до створення ідеальних еталонів, що включають високі естетичні, моральні, інтелектуальні оцінки.

В. Клименко складовою творчих здібностей вважає психомоторику, обумовлюючи свою думку єдністю руху, дій, думки та енергопотенціалу людини. Головною умовою роботи механізму творчості, автор розглядає оптимальний стан душі (мислення, почуття, уява) і тіла (енергопотенціал, психомоторика) та гармонійність розвитку всіх його складових. Лише тоді мислення, почуття, уява будуть знаходити нові завдання, психомоторика їх розв'язувати, а енергопотенціал давати життя діям. Психомоторні здібності включають в себе: відтворення часових, динамічних та просторових параметрів, диференціювання часових, динамічних та просторових зусиль, переключення тону між групами м'язів, в координаційно-складних вправах та у мінливих умовах. Критеріями досконалості психомоторних здібностей є

динаміка засвоєння нових рухів та рухових дій, точність їх виконання, пластичність та раціональність, економічність, доцільність, своєчасність, а показниками їх розвитку відповідно є: швидкість і міцність; влучність і кучність; виразність, цілісність, гармонійність, граціозність, естетичність; спритність [26].

Почуття людини виражаються в її ставленні до навколишнього світу. Показниками прояву почуттів, за В. Клименком, є уміння порівнювати предмети чи їх властивості, оцінювати ставлення людини до чогось, готовність діяти так, а не інакше. Продуктами дії творчої уяви особи є синтез багатьох відображень (образів, думок) в одну цілісність. Найважливішим її показником є фантазійність, відображення ще неіснуючого в діяльності. Енергопотенціал людини виявляється через її здатність і готовність до дії, тому показниками енергопотенціалу є, насамперед, мотиви. Показниками енергопотенціалу, за П. Кравчуком та Е. Торренсом, можуть бути: творча самостійність, як здатність віднаходити нові ідеї; стійка потреба в застосуванні творчих здібностей у діяльності; прагнення до самовдосконалення, свідомий розвиток і формування власних здібностей до творчості; риси творчої особистості та креативності в контексті самоактуалізації [26].

В. Моляко, О.Музика визначають показники розвитку розумових здібностей, як невід'ємної складової творчих. До них належать: темпи засвоєння нового матеріалу; уміння аналізу і синтезу; економічність мислення (раціональність, об'єктивна простота спроб вирішення задач, прагнення до досягнення найбільш красивого рішення); самостійність мислення (здатність без допомоги долати труднощі, що виникають у ході роботи); гнучкість мислення (здатність змінювати способи дій відповідно до зміни ситуації) [47].

О. Савченко до вище перелічених показників розумових здібностей додає: вміння переносити знання в нову ситуацію; розвинену уяву; вміння створювати нові образи; вміння знаходити багатоваріантність розв'язків.

Л. Чорна виділяє якості людини, що визначають наявність творчих здібностей: спонтанність, фантазійність, багатоваріативність, хаотичність, гнучкість та оригінальність думки, інтуїтивність народження ідей, використання підсвідомого у розв'язанні проблем, несподіваність та раптовість виникнення ідей, іноді – наявність суперечностей, як результату необґрунтованих припущень [26].

Критеріями розвитку творчих здібностей, за Е. Торренсом та Дж. Гілфордом є: продуктивність мислення (кількість висунених ідей); гнучкість мислення (кількість різних категорій відповідей, кількість змін аспектів предмета); оригінальність (до оригінальних відносять ідеї, що відрізняються від очевидних, банальних чи міцно усталених; також враховується частота використання цих ідей); деталізація (визначається умінням виділяти і описувати значущі деталі при висуненні нової ідеї).

По суті творчі здібності – це якості й властивості особистості, які виявляються у синтезі мотиваційної, інтелектуальної, організаційної та комунікативної сторін творчої діяльності, від яких залежить можливість та рівень її успіху. Творчі здібності поділяють на такі групи: розумові здібності; здібності, пов'язані з темпераментом (емоційність); здібності, пов'язані з мотивацією (інтереси і нахили) (О. Лук) [34, с.27]. В. Рогозіна творчі здібності ототожнює з особливим видом розумових здібностей. Особливими вони є тому, що можуть створювати мислительну діяльність за межами вимог, відхилятися під час мислення від традиційних норм, генерувати різноманітні оригінальні ідеї та знаходити способи їх практичного вирішення [69, с. 28-30]. Проте, Я. Пономарьов творчі здібності зараховує до загальних здібностей, визначаючи їх як «ступінь сформованості загальних здібностей для будь-якої форми поведінки, в тому числі і творчої» [63, с. 12].

Якщо ж рівень розвитку загальних здібностей буде високим, то це робить здатною людину до творчої діяльності. Кожна людина, яка має високий рівень розвитку загальних здібностей, здатна до творчої діяльності. Відтак здібність особистості до творчого саморозвитку залежить від прояву

творчої активності, від прагнення людини до дії. Психолог Б. Теплов творчі здібності називає стійкими властивостями людини, що виявляються у її навчальній, виробничій та іншій діяльності і становлять необхідну умову її творчого розвитку [79, с. 7].

Підходи щодо дослідження творчих здібностей, що виділяє В. Дружинін, поділяють загальні розумові здібності на пізнавальні й творчі. До цих підходів належать:

1) роль інтелекту – у даному підході в якості необхідної (але недостатньої) умови творчої активності особистості вбачається інтелектуальна обдарованість, а творчих здібностей, як таких, немає взагалі. В основу творчої поведінки покладаються мотиви, цінності, особистісні риси;

2) незалежність творчих здібностей (креативності) від інтелекту – творча здібність є самостійним фактором;

3) зумовленість інтелектуальною обдарованістю – наявність високого рівня інтелекту ототожнюється з високим рівнем творчих здібностей і навпаки, [21, с. 49-54].

Серед компонентів творчих здібностей В. Моляко виокремлює: оригінальність у рішеннях; пошуки нового; наполегливість у досягненні мети; самокритичність і критичність; гнучкість мислення; сміливість і міцність; енергійність [48;49].

Творчість, творчу діяльність, творчі здібності часто ототожнюють з креативністю, проте, ці поняття не є тотожними. Аналіз наукових праць (Н. Будій, М. Холодна, Н. Хрящева, М. Шуть) показує, що творчі здібності – синтез властивостей і особливостей особистості, які характеризують рівень їх відповідності вимогам певного виду творчої діяльності і зумовлюють рівень їх результативності, творчість – системна якість інтелекту; здатність відмовлятися від стереотипних способів мислення; креативність у широкому розумінні слова – це сукупність властивостей особистості, що забезпечує її входження у творчий процес. Вітчизняні дослідники (Д. Богоявленська,

Л. Бурлачук, Л. Виготський, О. Леонтьєв, І. Лернер, В. Моляко, Я. Пономарьов, С. Рубінштейн, В. Ямницький) тлумачать креативність як здібності (можливості), що виявляються в різних видах психічної діяльності людини. Однією з причин ототожнення цих понять, на нашу думку, є те, що термін «creativity» запозичений з англійської літератури, означає все, що має причетність до створення чогось нового, тобто креативність трактується як поняття, синонімічне до творчості. Однак, креативність правильніше визначити не стільки як певну творчу здібність або їх сукупність, скільки як здатність до творчості [26, с. 14-41].

Різні аспекти проблеми формування творчих здібностей дітей досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені (Л. Булахова, К. Лебединська, В. Лубовський, І. Маяковська, Є. Стреблева, Є. Соботович, В. Тарасун, У. Уленкова, Л. Цветкова, S. Kirk, M. Metoyer). Питання формування творчої особистості розглядаються в працях Б. Ананьєва (проблематика креативності та творчого потенціалу), Ю. Бабанського (неоднозначність феномену творчості), І. Беха (потенціал особистості, її творчої активності та здібностей), Г. Айзенка (концепція креативності), А. Маслоу, К. Роджерса (гуманістична теорія творчості), Д. Шеренберга (специфіки творчого розвитку особистості), В. Андрєєва, Г. Костюка (формування творчих здібностей) та ін.

Результати фундаментальних психологічних досліджень вказують на залежність процесу формування особистості від початкового рівня розвитку психічних функцій (В. Блейхер, Л. Божович, Г. Костюк, О. Мазурський, М. Левітов, В. Небиліцин, Б. Теплов, A. Binet, J. Kettel, S. Rosenzweig).

Становлення педагогічної науки у ХХІ столітті характеризується діалектичним підходом до теорії і практики формування особистості. Його реалізація відображається різноманітними напрямками: біогенетичними, соціогенетичними, персогенетичними. У межах цих напрямів особистість розглядається як відносно стала сукупність психічних властивостей, як результат залучення індивіда у простір між індивідуальних зв'язків, який

засвоїв суспільно-історичний досвід людей і прагне реалізувати себе в соціально значущій діяльності. Розвиток особистості є процесом і результатом входження людини в нове соціокультурне середовище.

Вивчення і розвиток здібностей, що лежать в основі процесу оволодіння знаннями, є одним із основоположних напрямів підвищення ефективності навчання в закладі освіти. При дослідженні засобів оптимізації розумового розвитку учнів важливо більше уваги звертати на своєчасне виявлення і розвиток здібностей учнів, їх творчого потенціалу, а також на формування творчого ставлення до світу і себе.

З психологічної точки зору молодший шкільний вік є сприятливим періодом для розвитку творчих здібностей тому, що в цьому віці дитина вперше усвідомлює відношення між ним і довкіллям, починає розбиратися в громадських мотивах поведінки, моральних оцінках, значущості конфліктних ситуацій, тобто в цьому віці формування особистості набуває свідому фазу. Якщо раніше провідною діяльністю була гра, то тепер стало навчання— еквівалент трудової діяльності, причому оцінка інших залежить і визначається шкільними успіхами.

Рівень творчості дітей молодшого шкільного віку, як правило, залежить від тих навичок, яких дитина дошкільного віку набула в іграх, спілкуванні, продуктивних видах діяльності. Тому індивідуальні відмінності дітей, які спостерігає вчитель першого класу, вже досить значні. Для більшості дітей творчість і творче мислення змінюються шаблонним вивченням навчальних предметів. Однак, указані обмеження не позбавляють дитину творчості, вони лише дещо її стримують. Творча дитина, як правило, енергійна, дотепна, відрізняється розвиненою пам'яттю і виявляє значну самостійність у думках і поведінці.

Вік від 6 до 7 років вважається у віковій психології надзвичайно важливим у плані появи психологічних новоутворень, що дозволяють дитині перейти на новий етап вікового розвитку, тобто стати учнем початкової школи, оволодіти новим видом провідної діяльності — навчанням.

Пізнавальна діяльність мотивується допитливістю і бажанням спілкуватися з розумними людьми, тому основним завданням є формування пізнавального мотиву засобами предметів.

Відмітна ознака творчої діяльності дітей молодшого шкільного віку — суб'єктивна новизна продукту діяльності. За своїм об'єктивним значенням «відкриття» дитини може бути і новим, незвичним, але, в той же час, виконуватися за вказівкою вчителя, за його задумом, з його допомогою, а тому не бути творчістю. Водночас дитина може запропонувати таке рішення, яке вже відоме, використовувалося на практиці, але додумався він до нього самостійно, не копіюючи відоме. У цьому випадку ми маємо справу з творчим процесом, заснованим на здогаді, інтуїції, самостійному мисленні учня. Тут важливий сам психологічний механізм діяльності, в якій формується вміння вирішувати нешаблонні, нестандартні задачі. Успішне формування в дітей молодшого шкільного віку творчого мислення можливе лише на основі врахування педагогом основних особливостей дитячої творчості та рішення центральних завдань у розвитку творчого мислення [3].

Головним чинником, що визначає творче мислення дитини, є його досвід: творча діяльність уяви знаходиться в прямій залежності від багатства і різноманітності минулого досвіду людини. Звідси впливає і перше найважливіше завдання у формуванні творчого мислення учнів початкової школи. Для того, щоб сформувати у школярів вміння творчо вирішувати поставлені перед ним завдання, необхідно перш за все подбати про розвиток у них широкого кругозору, про створення реальної почуттєвої основи для уяви. Розвиток творчих здібностей невіддільне від формування виконавських умінь і навичок. Чим різнобічніші і досконаліші вміння і навички учнів, тим багатша їхня фантазія, реальніші їхні задуми, тим більш складні завдання виконують діти.

Психологами встановлено, що розвиток мислення людини невіддільний від розвитку її мови. Тому найважливіше завдання в розвитку творчого мислення учнів — навчання їх вмінню словесно описувати способи

вирішення завдань, розповідати про прийоми роботи, називати основні елементи задачі, зображувати й читати графічні її зображення. Засвоєння учнями необхідного словникового запасу дуже важливо для формування і розвитку в них внутрішнього плану дії. При будь-якому творчому процесі завдання вирішується спочатку в розумі, а потім переноситься в зовнішній план [64].

Педагогічними умовами розвитку творчої уяви учнів початкової школи у процесі роботи на уроках української мови та читання є:

- створення на уроці творчо насиченого освітнього середовища;
- стимулювання пошукової активності учнів;
- поєднання індивідуальної роботи з різними формами навчальної співпраці;
- виявлення прихованих творчих здібностей учнів;
- відбір оптимальних та ефективних завдань з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей школярів;
- створення проблемних ситуацій, що вимагають пошуків альтернативи, прогнозування;
- заохочення та відзначення навіть незначних досягнень учнів, підкреслюючи їхню оригінальність, важливість, адже творчість є тоді, коли дитина відчуває, що її цінують.

Отже, розвиток творчих здібностей учнів залежить від спостережливості, здатності побачити незвичайне у звичайному, розвиненій уяві, уміння фантазувати, розвитку пізнавальних інтересів, образного мислення та розвиненого мовлення.

Аналіз праць вітчизняних та зарубіжних педагогів і психологів дав можливість визначити методи і прийоми, які варто використовувати у творчій навчальній діяльності. Серед них: аналогії, асоціації, проб і помилок, психологічної активізації творчості, «мозкового штурму», синектики, фокальних об'єктів, контрольних запитань, алгоритм розв'язання творчих задач.

Для формування світоглядних властивостей творчої особистості, моральних та естетичних якостей, що сприяють успішній навчально-творчій діяльності, комунікативно-творчих здібностей вважаємо доцільно залучати учнів до діяльності у гуртках, студіях, секціях, факультативах. Також учителі мають практикувати у школі творчі звіти груп художньої самодіяльності, організовувати шкільні та персональні виставки дітей, де учні матимуть змогу представити свої творчі роботи, реалізувати творчі здібності.

Таким чином, досвід багатьох вітчизняних та зарубіжних педагогів і психологів вказує на вірогідність успішного формування у школярів творчих здібностей. Для цього учням варто надавати максимум можливостей для випробовування себе в творчості, починаючи з найпростіших завдань. Засвоюючи досвід творчої діяльності та характерні для неї процедури, учні починають видозмінювати ті схеми мислення, яким вони вже навчилися, вчать відмовлятися від стереотипів, конструювати нові підходи до осмислення раніше засвоєного або нового змісту.

Насамкінець зазначимо, що на сучасному етапі відсутнє однозначне трактування дефініції «творчі здібності». Кожен учений, який досліджує проблему творчих здібностей, вкладає у це поняття своє бачення. Відтак у процесі дослідження ми розуміємо під поняттям «творчі здібності» сукупність індивідуальних якостей та властивостей особистості, які забезпечують її готовність до інтелектуальної активності та створення нового (оригінального та/або раціонального) у визначеній діяльності.

1.2. Характеристика організації освітнього простору в 1-2 класах Нової української школи

Нині українська система освіти активно реформується з метою відповідності світовим тенденціям, потребам економіки, а також сучасним особистісним і суспільним запитам. Особливої значущості в цих процесах набуває модернізація початкової ланки освіти. Важливим кроком на шляху докорінного і системного реформування галузі освіти стала Концепція Нової української школи, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р (Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року). Вона передбачає перетворення української школи на важіль для досягнення соціальної рівності та згуртованості, що сприятиме економічному зростанню і конкурентоспроможності України.

Нова українська школа має відповідати вимогам нового Державного стандарту початкової освіти 2018 року [17]. Для цього необхідно змінити просторово-предметне оточення, програми та засоби навчання учнів початкової школи.

Державним стандартом початкової освіти (2018) визначено, що початкова освіта має два цикли навчання (1 – 2 і 3 – 4 класи), що враховують вікові особливості розвитку та потреби дітей і дають можливість забезпечити подолання розбіжностей у досягненнях, зумовлених готовністю до здобуття освіти. Зміст освіти в документі представлено в дев'яти освітніх галузях: мовно-літературній, математичній, природничій, технологічній, інформатичній, соціальній і здоров'язбережувальній, фізкультурній, громадянській та історичній, мистецькій. Кожна галузь описана через загальні результати навчання та обов'язкові результати навчання здобувачів освіти [17].

Загальні результати навчання представлені описом складників ключових і предметних компетентностей, якими має володіти випускник закладів середньої освіти I ступеня, та окреслюють кінцевий результат для

побудови освітньої траєкторії здобувачів загальної середньої освіти. Обов'язкові результати навчання показують, які складники ключових і предметних компетентностей мають бути сформованими у здобувачів освіти на кінець кожного циклу навчання.

Основним документом, що забезпечує досягнення учнями визначених відповідним Державним стандартом загальної середньої освіти результатів навчання, є освітня програма закладу загальної середньої освіти (стаття 33 Закону України «Про освіту», стаття 15 Закону України «Про загальну середню освіту»).

Освітня програма закладу освіти, який здійснює свою діяльність на різних рівнях освіти, може бути наскрізною (з 1 по 11/12 класи) або для певного рівня освіти. Документ схвалюється педагогічною радою закладу освіти та затверджується його керівником. Основою для розроблення освітньої програми є стандарт освіти відповідного рівня (у такому випадку освітня програма закладу освіти затверджується Державним органом якості освіти України за результатами експертизи на відповідність Державному стандарту освіти). Освітні програми розробляються закладами освіти, науковими установами, іншими суб'єктами освітньої діяльності та затверджуються відповідно до Закону України «Про освіту» та спеціальних законів.

Освітній простір школи є важливим чинником розвитку особистості учня, його творчих здібностей та професіоналізму вчителів, який прискорює або стримує процес розвитку освіти в умовах інноваційних змін. Освітнє середовище повинне відповідати сучасним суспільним запитам і потребам суб'єктів навчання [57].

Аналіз педагогічної літератури щодо визначення поняття «освітній простір» свідчить, що воно багатовимірне та різнопланове. Розглядом дефініції «освітній простір» займаються Г. Бутенко, А. Евтодюк, Н. Рибка, А. Цимбалару та інші. Більшість дослідників означеної проблеми (Н. Бастун, С. Бондирева, О. Веряєв, С. Гершунський, В. Гинецінський, Б. Ельконін,

Б. Серіков, В. Слободчиков, І. Фрумін та ін.) під терміном «освітній простір» розуміють певну територію, що пов'язана з масштабними явищами в галузі освіти: як певна частина соціального простору, у межах якої здійснюється нормована освітня діяльність; як єдність, цілісне утворення в галузі освіти, яке має свої межі, що уточнюються окремо, – світовий освітній простір, міжнародний освітній простір, європейський освітній простір, освітній простір регіону, школи, шкільного класу тощо.

Зауважимо, що «освітній простір відображає переважно внутрішні (педагогічні, психологічні, дидактичні та ін.) зміни в системі освіти». Під простором мають на увазі «не лише фізичний простір, а й ментальний, духовний, сакральний тощо. Він може бути як ідеальним, так і у вигляді матеріальних форм, наприклад, картин, фресок, фотографій, комп'ютерної графіки тощо» [57, с.13].

Найповнішим та сучасним, таким, що концентрує в собі сутнісні ознаки цього феномена, є, на нашу думку, визначення освітнього простору як педагогічної реальності, що заявляє про себе співіснуванням Людини і Світу через освіту, являє собою баланс культурного і цивілізаційного, виражаючи його через знаковість освітнього середовища. Отже, освітній простір – педагогічний феномен зустрічі та взаємодії людини з оточуючими її елементами – носіями культури, у результаті чого відбувається їх осмислення та пізнання.

Саме у просторі реалізується процес соціалізації та адаптації особистості, формується певний образ, що відповідає тим культурним умовам та зразкам, у яких здійснюється сам процес становлення. Освітній простір повинен містити:

- просторовий компонент (архітектурно-естетична організація життєвого простору школярів (архітектура шкільних будівель, дизайн інтер'єру);
- змістово-методичний компонент (концепція навчання, навчальні програми, плани, підручники); форми та методи організації освіти (урок,

дидактична гра, екскурсія тощо; учнівські дослідження, структури класів і шкільного самоврядування);

- комунікаційно-організаційний компонент (особливості суб'єктів освітнього середовища – розподіл статусів, ролей, національні, статевовікові особливості учнів, учителів, їх цінності, стереотипи, комунікаційне середовище – стиль спілкування, просторова та соціальна щільність середовища суб'єктів освіти; організаційні умови – наявність творчих груп педагогів, ініціативних груп батьків).

В умовах реалізації Концепції «Нова українська школа», актуальності набуває проблема створення освітнього простору для сучасної шкільної освіти, де зростання соціальних вимог, зміна підходів до навчання та змісту освіти, динаміка розвитку науково-технічних розробок залишаються неврахованими.

Освітній сенс у житті дитини мають не тільки підручники та уроки, а й спілкування з однолітками, позашкільні враження, і, звичайно ж, простір, який дитина освоює. Сучасні дослідження шкільної архітектури і простору фокусуються на експлуатаційних якостях приміщень, на їх оформленні та дизайні. Доведено, що природне денне світло, чистота повітря, температура, рівень шуму, кольори у приміщенні можуть впливати як негативно, так і позитивно на здоров'я та навчання учнів. Простір будівлі в архітектурному розумінні здатний викликати низку позитивних емоцій.

За К. Ізардом, головними позитивними емоціями є:

- 1) інтерес – найпозитивніша емоція, що мотивує до навчання, розвиток навичок та вмінь, творчих прагнень; у стані інтересу в людини підвищується увага, допитливість; інтерес полегшує соціальне життя і сприяє розвитку емоційних зв'язків між індивідами;

- 2) радість – максимальна, але не обов'язкова постійна емоція; вона постає побічним продуктом подій та умов, а не результатом прямого прагнення отримати її;

3) здивування має деякі риси емоцій; це скоріше тимчасовий стан; він виявляється завдяки різкому підвищенню стимуляції через будь-яку раптову подію; подив сприяє звільненню нервової системи від попередніх емоцій [23, с. 25]

У Новій українській школі зростає частка проєктної, командної та групової діяльності в освітньому процесі. Відповідно урізноманітнюються варіанти організації навчального простору в класі. Крім класичних варіантів, використовуються новітні, наприклад, мобільні робочі місця, які легко трансформувати для групової роботи. Планування і дизайн освітнього простору школи спрямовуються на розвиток дитини та мотивацію її до навчання.

Освітній простір Нової української школи не обмежується питаннями ергономіки. Організація освітнього простору навчального кабінету потребує широкого використання нових ІТ-технологій, нових мультимедійних засобів навчання, оновлення навчального обладнання, що здійснюється через такі осередки:

- осередок навчально-пізнавальної діяльності з партами/столами і стільцями;
- змінні тематичні осередки, в яких розміщуються дошки/фліп-чарти/стенди для діаграм з ключовими ідеями та стратегіями, карти тощо;
- осередок для гри, оснащений настільними іграми, інвентарем для рухливих ігор;
- осередок художньо-творчої діяльності з поличками для зберігання приладдя та стендом для змінної виставки дитячих робіт;
- куточок живої природи для проведення дослідів (пророщування зерна, спостереження та догляд за рослинами, акваріум);
- осередок відпочинку з килимом для сидіння та гри, стільцями, кріслами-пуфами, подушками з м'яким покриттям;
- дитяча класна бібліотечка;

- осередок вчителя, оснащений столом, стільцем, комп'ютером, полицями/ящиками, шафами для зберігання дидактичного матеріалу тощо.

Враховуючи такі особливості освітнього середовища Нової української школи, рекомендується обладнати школи меблями, що відповідають наступним вимогам:

- ✓ ергономічність:

- наявність у кожному класі комплектів меблів для учнів (парта/стіл + стілець) не менше 2 ростових груп;

- заокруглені кути стільниць, спинок та сидінь

- ✓ безпечність:

- зроблено з матеріалів, що дозволені чинним санітарним законодавством для використання у закладах освіти;

- виріб відповідає санітарно-гігієнічним вимогам;

- відсутність гострих кутів, сторонніх запахів;

- матова поверхня стільниці;

- стійкість конструкції;

- наявність пристроїв для запобігання пошкодженню та забрудненню підлоги.

- ✓ форма та розміри:

- стільниця у формі трапеції, трикутника або іншій, яка забезпечить швидку трансформацію в різні фігури для групової роботи (по 3 учні, по 4 учні, по 5 учнів);

- одномісні;

- стільниця повинна мати виріз з боку, ближнього до учня;

- відповідність розміру ростовій групі;

- можливість компактно штабелювати.

- ✓ міцність:

- стійкість до миючих та дезінфекційних засобів, дозволених для використання;

- гарантійний термін не менше 24 місяців;

- вандалостійкість
- ✓ вага:
  - не важче 10 кг для стола і 4 кг для стільця та 10 кг – для парти (для забезпечення мобільності – можливості швидкого переставляння).
- ✓ колір:
  - неяскраві світлі теплі відтінки жовтого, зеленого, блакитного, бежевого кольорів.
- ✓ естетичність:
  - привабливий вигляд;
  - сучасний дизайн;
  - відповідність стилю загального облаштування приміщення.

Освітній простір організовується таким чином, щоб учитель міг спостерігати за діяльністю дітей в усіх осередках, діти мали можливість безпечно переміщуватися і мати місце для зберігання особистих речей.

Зонування – один із найважливіших етапів створення зручного простору. Головне завдання зонування – розділити приміщення, будівлю на окремі зони (осередки). Розділяючи приміщення (будівлю), можна створити максимально зручний та функціональний простір, комфортний для кожного учасника освітнього процесу.

У сучасній школі має застосовуватися дворівневе зонування шкільного простору:

- перший рівень – зонування типів приміщень за їх призначення (спортивний зал, їдальня, актовий зал, учительська та ін.);
- другий рівень – зонування приміщення на функціональні зони (осередки) [53].

Концепція «відкритого простору» (Open space – велика кількість вільного простору) – новий напрям в організації робочих місць учнів, коли великі просторі приміщення обладнані меблями, що мають здатність до штабелювання, розділені невеликими перегородками та мають умовний розподіл на рекреації.

До основних переваг Open space можна віднести:

- економічність організації;
- легку і швидку комунікацію між класами та учнями і педагогами;
- психологічний комфорт колективу. У такому просторі легко обмінюватися інформацією, що сприяє згуртуванню учнівського колективу, створює відчуття єдності та розвиває творче мислення.

До недоліків такої системи можна віднести її недостатню універсальність. Постійний шум знижує ефективність роботи та дуже стомлює. Open space обмежує можливість використання часу учасників освітнього процесу для вирішення особистих питань. Багатьом адаптація до Open space дається нелегко. У тому, що у школярів знижується мотивація до навчання, не останню роль відіграє простір – одноманітність архітектурних будівель і монотонність інтер'єрів.

Простір для учнів початкової школи має відрізнятися від простору для старшокласників як за предметно-просторовою організацією, так і за характером оформлення. Завдання сучасної школи – не завершити якомога швидше дитинство, а надати можливість дитині прожити його, насолодитися ним і винести з нього важливі уроки. Школа, з одного боку, має не принижувати значущість особистості учня, а з іншого – давати можливість займатися собою і не вказувати йому, як треба поводитися, щоб бути схожим на дорослого.

На особливу увагу заслуговує той факт, що початкову ланку освіти потрібно відділити окремим блоком від старшої та середньої школи, але при цьому варто подбати про спільний перехід. Для цього є низка причин:

- наступність, ще В. Сухомлинський казав: «Школа не повинна вносити різкого перелому в життя дитини. Нехай, ставши учнем, дитина продовжує робити сьогодні те, що робила вчора. Нехай нове з'являється в її житті поступово і не збентежує лавиною переживань» [78]. Наступність виступає як ключовий елемент взаємозв'язку між початковою школою і ЗДО, що, спираючись на набуття дошкільного дитинства, має забезпечити

подальше становлення особистості дитини, її інтелектуальний, соціальний та фізичний розвиток.

Освітній процес у початковій школі (відповідно до Державного стандарту початкової освіти) організовано за циклами з урахуванням вікових особливостей фізичного, психологічного і розумового розвитку дітей 6–10 років. У 1–2 класах адаптаційно-ігровий цикл сприятиме поступовому переходу дитини від гри до навчання – провідних видів діяльності дошкільного та молодшого шкільного віку. Саме зонування простору в ЗДО мусить мати наступність і в початковій школі. Діти приходять із дитячого садочка, де вони звикли до зонування простору в групі. Отже, їм буде легше пристосуватися до нового навчального простору в початковій школі, що запланований Новою українською школою. У ЗДО осередків багато – природознавчий, дитячого експериментування, ігрової діяльності, образотворчої діяльності, музичний та ін. У Новій українській школі передбачено 8 осередків, які виконують певну функцію в класі.

- безпечність; блок початкової ланки повинен мати окремий вхід, який би відгороджував його від середньої та старшої школи. У такий спосіб буде гарантовано безпеку молодших школярів та певну ізоляваність від учнів старшої та середньої ланки. Діти початкової ланки будуть об'єднані за інтересами та віковим критерієм;

- можливість об'єднати кілька осередків класу в одній спільній рекреації. Осередок гри, відпочинку, дитяча бібліотека та куточок живої природи поєднуються, і в такій рекреації мають можливість проводити перерви всі учні початкової школи. А якщо поставити в цій рекреації столи та стільці, тоді в ній можна буде проводити уроки художньо-естетичного циклу.

Отже, головна мета при проєктуванні простору закладу освіти – створення креативного середовища, що допомагає дітям самостійно виявити та розкрити свої творчі здібності без нав'язування знань учителем;

відтворення ергономічного багатофункціонального простору, що допускає певні трансформації, здатного «налаштовуватися» на певні види діяльності.

Підсумовуючи, зазначимо, що створення освітнього простору за положеннями Нової української школи тільки розпочинається. Однак, цей процес безперервний, оскільки з упродовженням певного результату його створення та подальше корегування не припиниться. Важливо, щоб усі учасники цього процесу – батьки, педагогічний колектив, громада – об'єдналися, знайшли спільну мову між собою й усвідомили спільну відповідальність за успішне майбутнє дітей.

Висновки до першого розділу

Результати теоретичного дослідження дозволяють зробити висновки про те, що формування творчих здібностей учнів є важливим завданням початкової ланки освіти.

Визначено, що поняття «творчі здібності» є похідним від ширшого поняття – «здібності». Здібності особистості є внутрішніми особливостями людини, її індивідуально-психологічними особливостями, які відрізняють одну людину від іншої, впливають на успішність виконання певної діяльності. Їх не можна зводити лише до наявних у людини знань, умінь і навичок. Здібності виявляються, передусім, у швидкості, глибині, міцності оволодіння способами і прийомами певної діяльності, є внутрішніми психологічними регуляторами, які зумовлюють можливість їх надбання. Формування і розвиток здібностей передбачає засвоєння індивідом вироблених людством у процесі суспільно-історичного розвитку способів діяльності, які тісно пов'язані із суспільною організацією праці і пристосованою до неї системою освіти.

Здібності, що підлягають розвитку і від яких залежить готовність особистості до творчої діяльності, називають творчими. Таким чином, творчі здібності тлумачаться як синтез властивостей і особливостей особистості,

що характеризують рівень їх відповідності вимогам певного виду творчої діяльності і зумовлюють рівень їх результативності. Тобто творчі можливості учня – це відносно самостійна, динамічна система його творчих якостей, пов'язана з інтелектом, умовами розвитку, яка формується, розвивається та виявляється у творчій діяльності і забезпечує розвивальну взаємодію особистості з довкіллям. Творчі здібності, як якості й властивості особистості, виявляються у синтезі мотиваційної, інтелектуальної, організаційної та комунікативної сторін творчої діяльності, від яких залежить можливість та рівень її успіху. Творчі можливості учня реалізуються не тільки в предметній діяльності, а й у процесі його життя, самореалізації як засобу самоствердження, самовираження та саморозвитку.

Основою творчих здібностей є художня уява, що породжує необхідний емоційний фон для подальшого розгортання творчих механізмів. Отже, творчі здібності особистості виявляються у її здатності до самостійної пошукової діяльності і створення в уяві оригінального образу майбутньої дії та/або її результату, емоційно-мотиваційній спрямованості на пізнання нового та прийняття самостійних оригінальних рішень, спроможності до новаторського втілення набутого досвіду.

Доведено, що поняття творчість, творча діяльність, творчі здібності, креативність не є тотожними. Творчі здібності – це синтез властивостей і особливостей особистості, які характеризують рівень їх відповідності вимогам певного виду творчої діяльності і зумовлюють рівень їх результативності, творчість – системна якість інтелекту; здатність відмовлятися від стереотипних способів мислення; креативність у широкому розумінні слова – це сукупність властивостей особистості, що забезпечує її входження у творчий процес. Водночас креативність тлумачать як здібності (можливості), що виявляються в різних видах психічної діяльності людини. Вважаємо, що однією з причин ототожнення цих понять є те, що термін «creativity», запозичений з англійської літератури, означає все, що має причетність до створення чогось нового, тобто креативність трактується як

поняття, синонімічне до творчості. Однак, креативність правильніше визначити не стільки як певну творчу здібність або їх сукупність, скільки як здатність до творчості.

У процесі наукового пошуку ми розглядали поняття «творчі здібності» як сукупність індивідуальних якостей та властивостей особистості, які забезпечують її готовність до інтелектуальної активності та створення нового (оригінального та/або раціонального) у визначеній діяльності.

З'ясовано, що саме молодший шкільний вік є найсприятливішим для творчого розвитку дітей, їхніх здібностей до творчості, оскільки в цей період активно розвиваються уява, дар фантазувати, творчо мислити, критично оцінювати діяльність.

Визначено, що освітній простір школи є важливим чинником розвитку особистості учня, його творчих здібностей та професіоналізму вчителів, який здатен прискорити або гальмувати процес розвитку освіти в умовах інноваційних змін. Проєктування простору закладу освіти – це створення креативного середовища, що допомагає дітям самостійно виявити та розкрити свої творчі здібності без нав'язування знань учителем; відтворення ергономічного багатofункціонального простору, що допускає певні трансформації, здатного «налаштовуватися» на певні види діяльності.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

2.1. Особливості формування творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку у контексті реалізації положень Нової української школи

Традиційна система навчання в початковій школі орієнтована передусім на опанування дітьми читанням, письмом, лічбою. У процесі навчання учень початкової школи має можливість отримати знання і розвинути свої здібності, зокрема творчі. Однак освітній процес має здебільшого репродуктивний характер. Як наслідок, школярі повною мірою не зацікавлені в розв'язанні творчих завдань: складанні творів, віршів, казок, художньо-зображувальній діяльності. Загальноосвітня школа почала робити нові кроки у напрямку становлення творчої особистості, відчуваючи потреби суспільства на сучасному етапі. Новою українською школою визначено курс на особистісно-орієнтовану модель освіти, що максимально враховує права дитини, її здібності, потреби та інтереси, на практиці реалізуючи принцип дитиноцентризму. Одним із важливих завдань педагога є формування творчих здібностей учнів у процесі навчання. На думку М. Савчин, цього можна досягти, стимулюючи школярів до експериментування, якому властиві перетворення уявлень, образів, понять, реальних предметів; розкриття нових властивостей об'єктів; нових запитань, складніших перетворень, які породжені новими знаннями, отриманими під час експерименту [62, с. 189-190].

Водночас концепція Нової української школи спрямована на широке застосування методів викладання, заснованих на співпраці (ігри, проекти – соціальні, дослідницькі, експерименти, групові завдання тощо); залучення

учнів до спільної діяльності, що сприятиме їхній соціалізації та успішному засвоєнню соціального досвіду. Ефективність формування творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку залежить від реалізації діяльнісного, комунікативного та особистісного підходів в руслі ключових компетентностей НУШ.

Як зауважує О. Грушко, для ефективності формування творчих здібностей учнів початкової школи необхідні відповідні умови, зокрема: цілеспрямована робота з образами уяви; особистісно-орієнтований характер взаємодії вчителя і учнів; використання технологій, які забезпечать самостійну активність учнів у процесі творчої діяльності; системність навчально-виховної роботи з учнями в умовах творчого розвивального середовища; наявність позитивної емоційної атмосфери [12].

Учні молодшого шкільного віку характеризуються специфічним особливостями спонукально-мотиваційної сфери. Як зазначають психологи, у молодших школярів зберігається потреба в грі, яка має велике значення для розвитку спонукальної сфери учня, для розвитку свідомого бажання вчитися.

Гра – один з найпоширеніших засобів і методів формування творчих здібностей. Вона не тільки є засобом зацікавлення школярів і створення «оптимістично-гуманної атмосфери», але й включає такі елементи, як суперництво, лідерство, непередбаченість ситуацій, завзяття. Гра, сама по собі, є творчим процесом, тому при застосуванні такого методу формуються творчі здібності та паралельно розвиваються загальні. Різновиди гри на уроці можуть виконувати різні функції, домінуючою з яких є мотиваційна.

Водночас гра забезпечує нові враження школярів, робить їх життя емоційно забарвленим. А потреба у зовнішніх враженнях є головною рушійною силою розвитку, особливо на початковому етапі навчання.

І. Осадченко пропонує систему дидактичних методів і прийомів, які спрямовані на стимулювання творчої активності учнів початкової школи. Підґрунтям вона вважає творчий потенціал дитини, який закладений

природою. Відтак уся методика навчання має базуватися на розкритті та розвитку цього творчого потенціалу [58].

Оскільки процеси пізнання молодшого школяра забезпечуються художньо-образним мисленням, то необхідно правильно підбирати форми і методи роботи, які б сприяли розвитку асоціативного мислення. Методика використання асоціативних символів, що застосовується у процесі асоціативного навчання, безпосередньо впливає на розвиток творчих здібностей, адже цілями асоціативного мислення є отримання нових оригінальних ідей, створення смислових зв'язків, стимуляція уяви, покращення запам'ятовування. Діти сприймають світ переважно образами. І, перш за все – зоровими. Коли дитина в своїй уяві поєднує кілька зорових образів, цей взаємозв'язок фіксується мозком і надалі, під час згадування один за одним образів такої асоціації, мозком відтворюються всі раніше з'єднані образи. Все це спонукає до розвитку уяви, пам'яті і розумової діяльності в цілому. Так, науковці М. Зиганов й В. Козаренко послуговуються терміном мнемоніка, що тісно пов'язаний з асоціативним навчанням [8].

Серед сучасних підходів до формування творчих здібностей набула популярності концепція творчого потенціалу (В.Моляко, Дж. Рензуллі та ін.). Творчий потенціал розглядається як ресурс творчих можливостей людини. Стверджується, що потенційно творчими є всі діти. Відтак творчі здібності можна розвивати у всіх, застосовуючи універсальні схеми не тільки для розробки системи навчання творчо обдарованих дітей. Такі універсальні схеми є моделями розвитку, в яких творчі здібності аналізуються без відриву від творчого потенціалу [18, с. 21], [11, с. 2-9].

Акцентуємо, що забезпечення розвитку творчих здібностей та реалізації творчих прагнень дитини здійснюється завдяки дотриманню внутрішніх і зовнішніх умов. До зовнішніх належить організоване навчання під керівництвом педагога. Взаємодія вчителя і учнів на основі особистісно-орієнтованого характеру є підґрунтям для стимуляції розвитку творчих

здібностей. Розвиток творчих здібностей у процесі навчання учнів початкової школи характеризується змістовною і практичною насиченістю, особистісною і соціальною цінністю й емоційною привабливістю. Навчальна діяльність учнів обумовлюється метою, що мінімізує вплив репродуктивних методів, тому використання вчителем технологій, які забезпечать самостійну активність учнів у процесі творчої діяльності, є потужним зовнішнім чинником.

До внутрішніх чинників належать психофізіологічні та соціальні надбання, інтелектуальний, практичний та емоційний досвід дитини, творчий потенціал. В умовах навчання важливим є усвідомлення і використання методів, які забезпечують стимулювання творчої активності дітей молодшого шкільного віку задля формування їхніх творчих здібностей.

На думку Д. Ельконіна, розумовий розвиток, зокрема і розвиток творчих здібностей, відбувається не лише внаслідок накопичених знань, а й завдяки освоєнню мислительних операцій. При цьому структуру навчальної діяльності складають:

- навчальна задача, складена за змістом і способом дії;
- навчальні дії, внаслідок яких формуються спосіб заданої дії та певні творчі здібності;
- контрольні дії на зіставлення розумових дій з їх зразком;
- оцінки тих змін, які відбулися в самому суб'єкті [16, с.219].

Отже, вчителям необхідно передбачити системи завдань, які відображали б не лише зміст, але й способи розумових дій, формування творчих здібностей, пропонували б різні шляхи вирішення навчальних завдань, передбачали б перевірку і корекцію їх ходу та результатів, зважали б на позитивні зрушення в досвіді учнів, у розвитку їхньої самостійної творчості.

Творчий характер пізнавальної діяльності учнів не суперечить систематизації розумових дій, бо систематизація діяльності педагога і учнів пов'язана з вищими формами пізнання. Хоча більш дієвим за систематизацію

психологи і педагоги вважають усвідомлення учнями узагальнених способів вирішення завдань певного типу, що досягається попереднім накопиченням у них досвіду самостійної творчої пізнавальної діяльності з використанням орієнтовної основи розумових дій (А. Алексюк, А. Бодальов, В. Давидов, Г. Костюк, В. Онищук, Л. Проколієнко).

Оминувши роботу учнів за певним навчальним алгоритмом, намагаючись одразу навчити їх евристичним способам здобуття знань і вмінь, педагоги ігнорують природну єдність репродуктивної й творчої пошукової діяльності, від чого застерігає більшість вчених. «Важко собі уявити, – зауважує М. Кларін, – щоб навчання завжди зводилося до організації чистої репродукції, ще більш нереально уявити собі навчання на суто дослідницькій основі» [4]. Коли спочатку за зразком (алгоритмом), а потім і в застосуванні опорних знань і вмінь у новій навчальній ситуації учні будуть змушені будувати на основі раніше засвоєних розумових операцій свою комбінацію способів вирішення завдання, насправді – творити, реконструюючи і конструюючи модель діяльності, тоді у них розвиватиметься осмислення власних розумових дій і операцій, накопичуватиметься активний досвід творчої роботи взагалі, а не якогось одного її типу, вироблятимуться правильні способи інтелектуальної, творчої і практичної діяльності.

У навчанні завжди важливо враховувати його характер, який за Л. Виготським визначається як співвідношення двох основних видів людської діяльності: репродуктивної, коли активізується переважно пам'ять, актуалізуються колишні враження й набутий досвід діяльності, і продуктивної, що передбачає здобуття учнями в ході їхньої пізнавальної діяльності нових знань і вмінь.

При цьому слід пам'ятати, що не кожна самостійна робота учнів здатна активізувати їхнє мислення і, головне, формувати творчі здібності. Дослідники твердять, що можна виконувати безліч різноманітних завдань,

але при цьому мало мислити і творити, якщо постійно залишатися у полоні регламентованої діяльності, готових схем чи затверджених операцій.

Зразки розумових дій можуть виконувати свою нормативну функцію тоді, коли учні в змозі на їхній основі створити нові способи діяльності. Відтак потрібна така пізнавальна робота, у ході якої учні здобувають знання і водночас засвоюють правила виконання розумових операцій, переносять набуті знання і вміння у нову навчальну ситуацію. Саме тоді у них розвивається спостережливість, уява, наполегливість та цілеспрямованість, здатність прогнозувати власну діяльність, використовувати її результатами. Як вказує З. Калмикова, відбувається становлення нових психічних утворень, системи нервових зв'язків, форм психічної саморегуляції, розвиток певних рис особистості [26, с.18].

При формуванні в учнів творчих здібностей доцільно спиратись на психологічні теорії засвоєння знань, концепції та підходи до розвитку діяльної особистості. Так, науковці (П. Гальперін, Н. Тализіна, Г. Костюк, Л. Проколієнко) вказують на етапний характер освітнього процесу. У визначенні етапів розвитку творчих здібностей орієнтиром є встановлені у сучасній педагогіці рівні сформованості в учнів якостей знань. Розглянемо їх детальніше.

Перший рівень – репродуктивний передбачає пряме відтворення знань та способів діяльності, коли учень розпізнає навчальну інформацію, може її описати, дати готове визначення, застосувати раніше засвоєні способи діяльності, виконати завдання за зразком. Тут спрацьовують переважно чинники механічної пам'яті, відповідно рівень сформованості творчих здібностей мінімальний.

Другий рівень – конструктивний, на якому відбувається не відтворення, а перетворення набутих знань. Спостерігається перенесення відомих способів розумових дій у схожі за типом навчальні ситуації. При цьому, як стверджують психологи, відбувається не просто накладка однієї

задачі на іншу, а розвивається конструктивна здатність і до аналітико-синтетичної діяльності.

Третій рівень визначається творчим характером діяльності учнів, які знаходять нові способи мислительних дій та операцій. Учень творчо застосовує знання в нових нестандартних ситуаціях [10, с. 77].

У процесі формування творчих здібностей значний інтерес викликають психологічні дослідження вікових психорозумових особливостей учнів. Йдеться насамперед про характеристики вікової та педагогічної психології, визначені вітчизняними вченими (О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук).

Таким чином, аналіз психолого-педагогічних досліджень у царині формування творчих здібностей школярів свідчить про необхідність керованого педагогічного процесу і вказує на умови цілеспрямованого вироблення в учнів якостей особистості, серед яких варто насамперед вирізнити: усвідомлення мети своєї діяльності, освоєння способів розумових дій, спеціальний розвиток репродуктивних, евристичних та дослідницьких прийомів розумової діяльності, поетапний характер формування навчальних умінь і творчих здібностей.

Підсумовуючи викладене вище, можна констатувати, що:

– формування творчих здібностей особистості неодмінно передбачає впровадження у шкільну практику гуманістичних принципів освіти, коли у центрі перебуває особистість дитини з її потребами, інтересами і можливостями, а вчитель з набором педагогічних методів, форм, технологій виконує функцію порадирика, консультанта, аби не допустити згубної дії зовнішніх чинників на психологічний розвиток дитини;

– процес формування творчих здібностей школярів вимагає зваженого підходу до задоволення їхніх інтересів щодо змісту освіти. Помилковим і таким, що суперечить інтересам розвитку творчих здібностей дитини, є механічне розширення програмного матеріалу, введення нових навчальних предметів;

– у рівневій диференціації змісту освіти потрібно виходити не з того, скільки навчального матеріалу за одиницю часу може засвоїти дитина, а з того, які це мають бути факти, який між ними має бути зв'язок, у якому вигляді (на якому рівні) вони мають бути засвоєні. Ці знання не мають бути механічно засвоєними, неповними, спрощеними;

– у процесі формування творчих здібностей необхідно враховувати вікові особливості школярів, їхні психофізіологічні особливості;

– формування творчих здібностей особистості – це врахування на змістовому і процесуальному рівнях сутності творчого процесу та сучасних досягнень психолого-педагогічних наук.

Психологи стверджують, що людина здатна до творчості у всі періоди свого життя і у всіх галузях діяльності, оскільки кожен індивід має творчий потенціал різного рівня, а творчі здібності піддаються вихованню і культивуванню. У перспективі навчання у школах будуватиметься тільки на творчій основі і знання будуть подаватися так і такою мірою, щоб максимально забезпечити розвиток кожної творчої особистості.

Підґрунтям творчих здібностей є задатки, що притаманні кожній людині. Слід зауважити, що загальний розвиток і творчі здібності розвиваються як паралельно, так і взаємопов'язано. У процесі навчання молодший школяр повинен мати можливість отримати знання і розвинути свої здібності, зокрема творчі.

Творчі здібності – це досить складні психолого-педагогічні явища, яким насамперед повинен сприяти вчитель, добираючи доречний і цікавий матеріал відповідно до програми, а також ураховуючи індивідуальні особливості школярів. При цьому значно розширюють можливості подання навчального матеріалу інноваційні технології.

Творчість має на меті внутрішню досконалість, тобто, створюючи нове, людина творить саму себе. У творчій діяльності немає місця копіюванню; діяльності за шаблоном, готовим взірцям, правилам, алгоритмам; наслідуванню.

Розвитком творчої особистості потрібно керувати, оскільки існують чинники, що впливають на цей розвиток:

- умови, у яких виховується дитина;
- середовище, що її оточує;
- характер її навчальної діяльності.

Молодший шкільний вік – це важливий етап виховання творчого мислення дитини. Але в пошуках методів розвитку творчого потенціалу слід урахувати особливість психіки, своєрідність пізнавальної та емоційної сфер дітей цього віку.

Таким чином, учитель повинен створити джерело внутрішніх сил дитини, джерело, що дає енергію для подолання труднощів і формування бажання вчитися. Використання ситуації успіху має сприяти підвищенню робочого тону, збільшенню продуктивності навчальної роботи, а також допомогти кожному учневі усвідомити себе повноцінною особистістю і, відповідно, забезпечити успішність навчання.

Як свідчить практика роботи вчителів початкових класів закладу загальної середньої освіти «Ліцей №1 м. Ковеля» (Волинська область), в ліцеї створюються сприятливі умови для самореалізації, проявів фантазії та оригінальності, забезпечується формування творчих здібностей кожного учня, виходячи з його можливостей і схильностей.

Освітній процес наповнений такою творчою діяльністю, яка сприяє повному задоволенню й розвитку пізнавальних можливостей дітей. Ефективність роботи значно підвищується при дотриманні таких психолого-педагогічних умов: створення емоційної, доброзичливої атмосфери у процесі виконання творчих завдань; здійснення опори на інтереси учнів, потреби, потенційні можливості тощо при організації діяльності учнів із розв'язання творчих завдань; пробудження в кожного школяра дослідницької активності, поглиблення інтересу до творчої діяльності, що далі спонукає до успішних дій та досягнення поставленої мети.

Критеріями здатності учнів до творчої діяльності є:

- застосування нових підходів до розв’язання навчальних проблем;
- комплексне і варіантне використання в навчальній практичній діяльності всієї сукупності теоретичних знань і практичних навичок;
- бачення нової проблеми у зовні знайомій ситуації, знаходження варіативних шляхів її розв’язання;
- застосування науково-доказового вибору дій у конкретній навчальній ситуації;
- проведення систематичного самоаналізу власної діяльності, дослідницької роботи з творчого узагальнення власного досвіду, досвіду інших;
- прояв гнучкості під час обирання оптимального рішення у нестандартних ситуаціях [6].

З метою формування творчої особистості вчителі намагаються вдосконалювати свою роботу, використовувати нові форми, методи, засоби, прийоми на уроках в початковій школі.

Зокрема, досить часто на уроках використовують активні методи стимулювання творчості. Основоположним принципом роботи вчителів початкової школи є використання сучасних досягнень вікової психології, інноваційних технологій навчання для успішного розвитку пізнавальних, інтелектуальних, творчих, фізичних здібностей школярів. Кредо діяльності вчителя початкової школи визначається п’ятьма фундаментальними заповідями: любити, вірити, розуміти, знати та поважати дитину як основний об’єкт і суб’єкт навчальної діяльності.

Для зацікавлення дітей, розвитку інтересу до навчання, вчителі створюють всі умови для розвитку здібностей, творчого мислення учнів, їх самовираження в різних видах діяльності. Одноманітне, шаблонне повторення одних і тих самих дій відвертає потяг до навчання. Тому учням поряд із стандартними завданнями пропонують такі, які вимагають активізації мислення, творчих пошуків, оригінальності, винахідливості. Саме такі творчі, пізнавальні, інтелектуальні завдання допомагають розвивати в

учнів пізнавальні процеси – пам'ять, увагу, уяву, логічне мислення. Усі завдання творчого характеру розраховані на пошукову діяльність учнів, творче й уміле застосування набутих знань. Зміст завдань сприяє розвитку гнучкості й широти мислення, які необхідні для успішного розв'язання як навчальних, так і життєвих задач. Усі творчі завдання допомагають вчителю виявити індивідуальні особливості учнів, намітити перспективи подальшого розвитку творчого потенціалу кожної дитини, зробити навчання більш захоплюючим і цікавим. Учителі, залучаючи дітей до творчості, постійно створюють «ситуацію успіху».

Для підвищення пізнавальної активності та формування творчих здібностей вчителі використовують на уроках творчі ігри та вправи, оскільки емоційне забарвлення останніх сприяє глибокому й міцному засвоєнню матеріалу, розвитку особистості кожного школяра.

У грі розвивається уява, утверджуються образи фантазії, виниклі ідеї, створюються продукти діяльності, які є для дитини емоційно привабливими. Учні привчаються до колективної дисципліни. Важливість гри в тому, що вона надає дитині можливість помріяти, проявити уяву, фантазію, дає свободу самовияву і творчості. Відтак вчителі систематично проводять ігри з використанням інтерактивних технологій.

З метою досягнення ефективних результатів у процесі формування творчих здібностей вчителі широко використовують інтерактивні методи та форми роботи з учнями молодшого шкільного віку. Це:

1. Методи кооперативно-групового навчання: робота в парах, ротаційні (змінні) трійки; «Два-чотири – всі разом»; «Карусель»; робота в малих групах; «Акваріум»; «Діалог»; «Синтез думок»; «Коло ідей».

2. Кооперативно-групового навчання: Мікрофон; Броунівський рух; Мозковий штурм; Мозаїка; аналіз ситуацій; «Дерево рішень».

3. Методи ситуативного моделювання: рольова гра; інсценізація; драматизація; проведення конференцій.

При цьому інтерактивні вправи застосовують на різних етапах уроку. Наприклад, на етапі мотивації навчальної діяльності та підготовки до сприймання нового матеріалу використовують такі нестандартні інтерактивні технології, як «Мозковий штурм», «Криголам», «Мікрофон», «Незакінчене речення», «Асоціативний куц». Під час засвоєння навчального матеріалу застосовують уже складніші технології: «Акваріум», «Ажурна пилка», «Ситуативне моделювання», «Прес». На підбитті підсумків уроку доречними є технології «Займи позицію», «Дерево рішень». На всіх етапах уроку досить часто використовують групові форми роботи: робота в парах, малих групах.

Досить широко і систематично вчителі використовують інсценізацію, що розвиває пам'ять, творчу уяву, креативне мислення, мову, мовлення, уміння спілкуватися, самостійність. Часто уроки та виховні заходи проводяться з комп'ютерною підтримкою.

Робота над розвитком пізнавальних, творчих, інтелектуальних здібностей підвищує продуктивність праці учнів. Вони цікавляться, що буде завтра, придумують свої завдання, вірші, загадки.

Зауважимо, що творчі здібності, як і інші здібності людини, вимагають постійного тренування. Завдання вчителя – збудити здібності своїх учнів, виховувати в них сміливість думки і впевненість у тому, що вони в змозі розв'язати будь-які завдання, зокрема творчого характеру.

Активізації творчого потенціалу учнів молодшого шкільного віку сприяють гуртки, конкурси, вікторини, розваги, змагання, естафети, олімпіади тощо. Так, учні з задоволенням брали участь у різноманітних виховних заходах: «Збери портфель», «Художник», «Олімпус», «Відгадай мелодію», «Танці під стрічкою», «Знавці української мови», «Веселі старти» та ін.

Таким чином, можемо констатувати, що система освітнього процесу початкової школи зорієнтована на розвиток творчої особистості, формування творчих здібностей і таланту дітей. Формування творчих здібностей та їх розвиток є певним цілеспрямованим процесом і здійснюється за допомогою

системи педагогічного впливу шляхом спеціально організованої взаємодії учнів з учителем. При цьому змінюється взаємодія вчителя та учня: активність учителя поступається місцем активності учня, а метою вчителя стає створення умов для ініціативи школярів. Так, учителі привчають школярів самостійно мислити, використовують творчі, а не репродуктивні методи навчання, стимулюють пізнавальну активність учнів, а не привчають до шаблонності у виконанні завдань. Це призводить до активізації процесів мислення, зокрема творчих.

2.2. Діагностика сформованості творчих здібностей учнів початкової школи

Проведене нами емпіричне дослідження включало три послідовні етапи. На першому етапі констатувального експерименту вивчався рівень сформованості творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку. Другий етап був присвячений реалізації формульовального експерименту та мав на меті реалізацію педагогічних умов підвищення рівнів сформованості творчих здібностей здобувачів освіти. На третьому етапі контрольний експеримент визначалася ефективність методики щодо підвищення рівнів сформованості творчих здібностей молодших школярів, що була реалізована у формульовальному експерименті.

У цьому розділі ми наводимо опис експериментально-дослідної роботи, що мала на меті визначення актуального рівня сформованості творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку.

Дослідження проводилося на базі закладу загальної середньої освіти «Ліцей №1 м. Ковеля» (Волинська область). У ньому взяли участь 64 учні 2-их класів (33 учні експериментальної групи і 31 учень контрольної групи).

Для визначення загальної картини сформованості творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку ми послуговувалися критеріям та показниками.

Зокрема, критеріями оцінювання визначено: допитливість і особливості інтересу, гнучкість і нестандартність мислення, оригінальність виконання творчих завдань, прояви творчої уяви, легкість виконання та рівень самостійності.

Окреслені критерії стали підґрунтям для виокремлення рівнів сформованості творчих здібностей учнів початкової школи: високий, середній, низький. Зміст показників відповідно до критеріїв виявлення творчих здібностей молодших школярів представлений у додатку А.

Для з'ясування висхідного рівня сформованості творчих здібностей здобувачів освіти була складена програма дослідження, яка включала такі діагностичні методики:

– методики діагностики рівня розвитку творчої уяви: «Творча уява» («Три слова»); «Закінчити оповідання», «Римування»;

– методики дослідження компонентів творчого мислення: «Анаграми», «Доповнення слів»;

– методика визначення рівня сформованості загальних творчих здібностей особистості.

Зупинимося докладніше на процедурі дослідження.

З метою дослідження особливостей творчої уяви учнів було використано методику «Творча уява» («Три слова»).

Необхідний матеріал: три будь-яких слова (дощ, собака, місяць).

Хід виконання: досліджуваному пропонується протягом 15 хв. скласти якомога більшу кількість речень, у кожне з яких входили б всі три слова.

Обробка даних виконаного завдання.

Оцінка роботи досліджуваного проводиться за наступною шкалою:

- ✓ у реченні використані всі 3 слова в дотепній та оригінальній комбінації – 6 балів;
- ✓ у реченні використані всі 3 слова без особливої дотепності, але в оригінальній комбінації – 5 балів;
- ✓ у реченні використані всі 3 слова у звичайній комбінації – 4 бали;

- ✓ у реченні використані всі 3 слова в менш розумово необхідній, але логічно допустимій комбінації – 3 бали;
- ✓ у реченні розумово необхідно використані лише 2 слова, а 3-є слово використано для словесного зв'язку – 2 бали;
- ✓ у реченні правильно використано лише 2 слова, а 3-є слово штучно введено у речення – 1 бал;
- ✓ досліджуваний правильно зрозумів завдання, але дає у реченні формальне об'єднання всіх 3-х слів або використовує їх з повторенням – 0,5 бала;
- ✓ речення являє собою безглузде поєднання всіх 3-х слів – 0 балів.

Якщо досліджуваний склав дуже схожі одне на одне речення, з повторенням теми, то друге і всі наступні речення оцінюються половиною початкового балу. Підраховується сума балів, отримана кожним досліджуваним. Обчислюється середній бал кожного досліджуваного та середній бал усієї вибірки.

Рівні розвитку творчої уяви:

5 – 6 балів – високий рівень;

3 – 4 бали – середній рівень;

0 – 2 бали – низький рівень.

Наступна методика, з допомогою якої діагностувався рівень розвитку творчої уяви, була методика «Закінчити оповідання».

Необхідний матеріал: початок певного оповідання.

Інструкція: обстежуваним пропонується інструкція: «Я вам зачитаю початок оповідання, а ви повинні закінчити його письмово. На виконання завдання дається 15 хвилин».

Обробка даних виконаного завдання.

Оцінка роботи досліджуваного проводиться за наступною шкалою:

- ✓ речення розгорнуті, зберігається логічна послідовність думок, оригінальна комбінація – 5 балів;
- ✓ речення розгорнуті у звичайній комбінації, зберігається логічна

послідовність думок – 4 бали;

- ✓ речення прості, у звичайній комбінації, зберігається логічна послідовність думок – 3 бали;
- ✓ речення складні з порушенням логічної послідовності думок – 2 бали;
- ✓ речення прості з порушенням логічної послідовності думок – 1 бал;
- ✓ речення беззмістовні – 0 балів.

Аналізуючи завдання дослідження, слід враховувати кількість думок, ставлення до подій.

Наступна методика, з допомогою якої діагностувався рівень розвитку творчої уяви, була методика «Римування»

Необхідний матеріал: початки віршів – рими, які слід продовжити.

Хід виконання завдання: досліджуваному пропонується продовжити рядки віршів:

- «Із неба падає сніжок ...»,
- «Йде курчатко по траві...»,
- «Показав лісник ...»,
- «Відійди від мене ...»,
- «Це хіба ложка ...»,
- «У мене для Марічки ...»

Обробка даних виконаного завдання.

Оцінка роботи досліджуваного проводиться за наступною шкалою:

- продовження рими становить декілька рядків, що пов'язані між собою змістовно та логічно – 4 бали;
- продовження рими становить 1 рядок, що пов'язаний з попереднім змістовно – 3 бали;
- продовження рими становить 1 рядок, який не пов'язаний з попереднім рядком за змістом – 2 бали;
- прозове продовження рими – 1 бал;
- рима відсутня – 0 балів.

З метою визначення рівня розвитку творчих компонентів мислення (гнучкості мислення) використовувалися методики дослідження компонентів творчого мислення, зокрема методика «Анаграми» (модифікація тесту Г. Айзенка Н.Головань)

Необхідний матеріал: анаграми: *аалтірк, кожжал, дмончеа, шкаач, жаарб, тяха, нусск, военч, атсін, тівовкор, кіонв, алсть, едм, анорбз, ийблі, йовубл, нійис, саивл, хріог, шпаук, шрауг, юламнко, нулико, мнізко, ртаника, уақиц, ісьл, улакк, ітбчо, абраабн, олаакш, отлаакш, ааннб, лякоуб, омнил, шааинм, рапін, памгернет, апруніс, ронт, ьісецлт, ликор, коурс, круа.*

Хід виконання завдання: обстежуваним пропонується інструкція: «За 5 хвилин скласти із даних анограм слова, використавши всі букви анограми та не додаючи інших. Не затримуйтеся довго на даному завданні».

Відповіді: *тарілка, ложка, чемодан, чашка, баржа, яхта, сунс, човен, стіна, вівторок, вікно, сталь, мед, бронза, білий, буйвол, синій, слива, горіх, пушка, груша, малюнок, шлунок, знімок, картина, щука, сіль, кулак, чобіт, барабан, калоша, кашалот, банан, яблуко, лимон, машина, папір, пергамент, папірус, трон, стілець, крило, сурок, рука.*

Обробка даних виконаного завдання.

Оцінка роботи досліджуваного проводиться за наступною шкалою: 31 слово і більше – гнучке мислення з елементами самобутності, оригінальності;

22–30 слів – висока гнучкість;

17 –21 слово – хороші показники гнучкості;

11– 16 середні показники гнучкості;

10 балів і менше – інертне мислення.

З метою дослідження сукупного показника критичності, гнучкості і конструктивності мислення як компоненту творчого типу особистості застосовувалася методика «Доповнення слів» (модифікація тесту Г. Айзенка Н. Головань).

Необхідний матеріал: незакінчені слова і слова без початку: *з/.../ка, мі/.../олад, у/.../ова, прик/.../ья, герба/.../ник, під/.../б, кло/.../еха, клак/.../ет,*

вед/.../ос, за/.../ан, дво/.../кот, по/.../ар, сна/.../овой, бега/.../ор, паса/.../ол, вам/.../амида, ка/.../ас, жела/.../он.

Хід виконання: обстежуваним пропонується інструкція: «Протягом 5 хвилин вставити на місце крапок в дужках таке слово, яке було б закінченням першого і початком другого. Працювати треба швидко і уважно, звертати увагу на кількість крапок, які відповідають кількості букв у слові. Не затримуйтеся довго на слові, виконуйте наступне, а до попереднього можна буде повернутись, якщо залишиться час».

Відповіді: *чай, акт, шок, гол, лад, рій, пора, ніт, сон, мідь, бор, бій, тік, ряд, жир, лот, пір, чан, тин.*

Обробка даних виконаного завдання.

Оцінка роботи досліджуваного проводиться за наступною шкалою:

18 – 19 слів – ідеально висока сумісність гнучкості, критичності, швидкості та конструктивності мислення;

15 – 17 слів – достатньо висока;

11 – 14 слів – середня;

до 10 слів – шаблонність, стереотипність мислення.

Мета використання методики визначення рівня сформованості загальних творчих здібностей особистості – оцінити рівень сформованості загальних творчих здібностей. Необхідний матеріал: набір тверджень.

1. Як правило, я легко пристосовуюся до людей, ідей, умов.
2. Мені подобається вирішувати типові стандартні завдання.
3. Мені здається, я охочіше створював би і конструював нове, а не вдосконалював старе.
4. У більшості випадків я дію самостійно, без підказок друзів і старших.
5. Ніколи не намагався змінити відносини між собою і моїми друзями.
6. Нерідко я стримуюся від висловлювання ідей, пропозицій, хоча маю їх.
7. Мені часто вдається знайти нестандартні, оригінальні шляхи

вирішення завдань.

8. Мені подобається, коли відбувається швидка зміна різних видів діяльності.

9. Для мене характерно прагнення реалізувати кілька ідей одночасно, вирішити кілька проблем.

10. Нерідко я один вступаю в суперечку з однолітками або старшими.

11. Як правило, я легко погоджуюся і підкоряюся колективній думці.

12. У мене часто виникають оригінальні ідеї.

13. Мені подобається працювати за розробленими планом, схемою, інструкцією.

14. Я завжди охоче поширюю і пропагую нові ідеї.

15. Мені подобається робити роботу по-новому, хоча це пов'язано з ризиком бути незрозумілим товаришами, старшими.

16. Досить часто я працюю без істотних змін, відхилень від тих рекомендацій, які дають мені батьки.

17. Мені рідко доводилося виправдовувати свої дії інструкціями, рекомендаціями, авторитетами.

18. Мені подобається виконувати завдання дослідницького характеру.

19. Я завжди до кінця відстоюю свою точку зору.

Хід виконання: обстежуваним пропонується інструкція: «Уважно прочитайте нижче перелічені пункти анкети та навпроти кожного поставте:

«ТАК», якщо твердження співпадає з вашою думкою і «НІ», якщо не співпадає».

Обробка результатів відповіді

«ТАК» №1, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 12, 14, 15, 18, 19 “НІ” №2, 5, 6, 11, 13, 16, 17, за кожне співпадіння нараховується 2 бали.

Результати сумуються.

28-38 балів – дуже високий рівень сформованості загальних творчих здібностей;

24-30 балів – високий;

11-23 балів – середній;

0-10 балів – низький;

0-3 балів – дуже низький рівень сформованості загальних творчих здібностей.

Для обрахунку загальних рівнів сформованості творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку на констатувальному етапі експерименту ми застосовували статистичний метод визначення показника рівня сформованості F і вираховували його за формулою А.1.:

$$(A.1.) F=(n/m)100\%$$

Де F показник рівня сформованості творчих здібностей у учнів молодшого шкільного віку; n – кількість дітей, творчі здібності яких характеризує показник певного рівня сформованості творчих здібностей молодших школярів (високого, середнього, низького рівнів); m – загальна кількість учнів у групі.

Таким чином, було встановлено співвідношення кількості набраних балів із відповідним рівнем сформованості творчих здібностей учнів початкової школи, а саме: 83 – 113 балів – високий рівень; 42 – 82 бали – середній рівень; 0 – 41 бал – низький рівень.

Зведені результати діагностичного вивчення рівнів сформованості творчих здібностей молодших школярів представлено в таблиці 2.1.

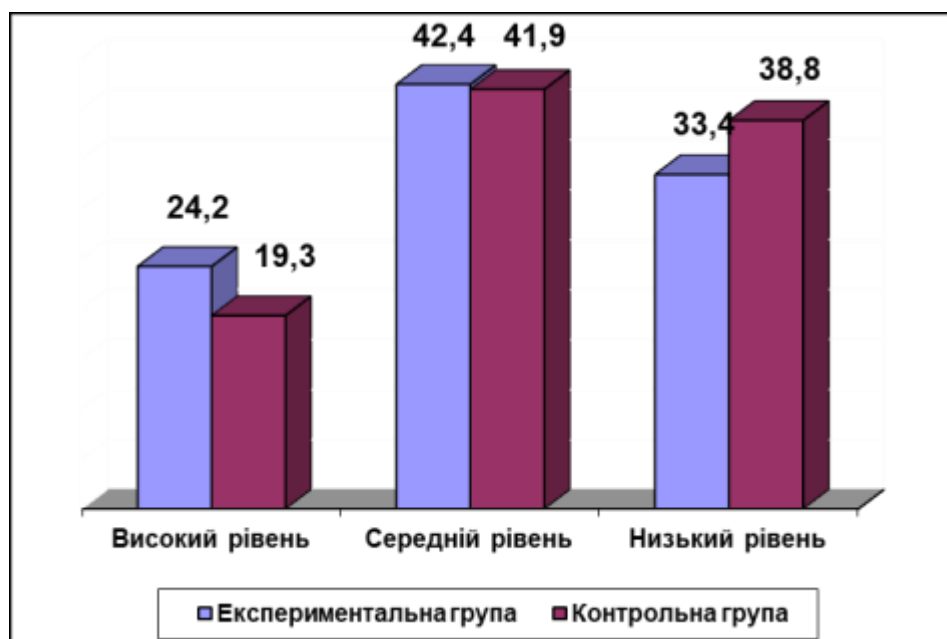
Таблиця 2.1.

Рівні сформованості творчих здібностей у дітей молодшого шкільного віку (констатувальний етап експерименту)

Рівні	Кількість дітей	
	Експериментальна група	Контрольна група
Високий	8 (24,2%)	6 (19,3%)
Середній	14 (42,4%)	13 (41,9%)
Низький	11 (33,4%)	12 (38,8%)

Як видно з таблиці, переважна кількість здобувачів освіти 42,4% (ЕГ) і 41,9% (КГ) виявили *середній рівень* сформованості творчих здібностей; 24,2% учнів ЕГ і 19,3% КГ – *низький рівень*. Для 33,4% учнів ЕГ і 38,8% КГ характерний *високий рівень*.

Для унаочнення продемонструємо отримані дані констатувального етапу на діаграмі (рис. 2.1.):

Рис. 2.1. Порівняльні дані рівнів сформованості творчих здібностей здобувачів освіти на констатувальному етапі експерименту

Таким чином, можемо констатувати, що в учнів обох груп приблизно однакові рівні творчих здібностей, що уможливило рівні стартові умови для них.

Зокрема, у процесі діагностики виявлено недостатню сам здобувачів освіти остійність під час розв'язання творчих завдань, низька зацікавленість під час роботи. У більшості учнів молодшого шкільного віку (86%) відсутня наполегливість у досягненні результату. Переважає шаблонність, стереотипність мислення. Лише (14%) учням притаманна неординарність думок, тверджень, шляхів розв'язання завдань. Вони швидко оволодівають новими прийомами роботи, прагнуть використовувати різноманітні матеріали, дізнаватися про нове, робити щось по-своєму.

Водночас дані констатувального експерименту дали змогу сформулювати висновок про необхідність визначення педагогічних умов, що допоможуть забезпечити підвищення рівня сформованості творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку.

Висновки до другого розділу

Особливість формування творчих здібностей в учнів початкової школи детермінує доцільність опори педагога на психологічні теорії засвоєння знань, концепції та підходи до розвитку діяльної особистості.

Розвиток творчих здібностей та реалізації творчих прагнень дитини здійснюється завдяки дотриманню внутрішніх і зовнішніх умов. До зовнішніх належить організоване навчання під керівництвом педагога. Взаємодія вчителя і учнів на основі особистісно-орієнтованого характеру є підґрунтям для стимулювання розвитку творчих здібностей. Розвиток творчих здібностей у процесі навчання учнів початкової школи характеризується змістовною і практичною насиченістю, особистісною і соціальною цінністю й емоційною привабливістю. Навчальна діяльність учнів обумовлюється метою, що мінімізує вплив репродуктивних методів, тому використання вчителем технологій, які забезпечать самостійну активність учнів у процесі творчої діяльності, є потужним зовнішнім чинником. До внутрішніх чинників належать психофізіологічні та соціальні надбання, інтелектуальний, практичний та емоційний досвід дитини, творчий потенціал. В умовах навчання важливим є усвідомлення і використання методів, які забезпечують стимулювання творчої активності учнів початкової школи задля формування їх творчих здібностей.

Таким чином, аналіз психолого-педагогічних досліджень у царині формування творчих здібностей школярів свідчить про необхідність керованого педагогічного процесу і вказує на умови цілеспрямованого вироблення в учнів якостей особистості, серед яких варто насамперед

вирізнити: усвідомлення мети своєї діяльності, освоєння способів розумових дій, спеціальний розвиток репродуктивних, евристичних та дослідницьких прийомів розумової діяльності, поетапний характер формування навчальних умінь і творчих здібностей.

Критеріями здібності учнів до творчої діяльності є: застосування нових підходів до розв'язання навчальних проблем; комплексне і варіантне використання в навчальній практичній діяльності всієї сукупності теоретичних знань і практичних навичок; бачення нової проблеми у зовні знайомій ситуації, знаходження варіативних шляхів її розв'язання; застосування науково-доказового вибору дій у конкретній навчальній ситуації; проведення систематичного самоаналізу власної діяльності, дослідницької роботи з творчого узагальнення власного досвіду, досвіду інших; прояв гнучкості під час обирання оптимального рішення у нестандартних ситуаціях.

Для визначення загальної картини сформованості творчих здібностей учнів початкової школи ми послуговувалися критеріями (допитливість і особливості інтересу, гнучкість і нестандартність мислення, оригінальність виконання творчих завдань, прояви творчої уяви, легкість виконання та рівень самостійності) та показниками. На їх основі було умовно виокремлено три рівні сформованості творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку: високий, середній та низький.

Для з'ясування рівня сформованості творчих здібностей учнів початкової школи була складена програма дослідження, що включала такі діагностичні методики: діагностики рівня розвитку творчої уяви: «Творча уява» («Три слова»); «Закінчити оповідання», «Римування»; дослідження компонентів творчого мислення: «Анаграми», «Доповнення слів»; визначення рівня сформованості загальних творчих здібностей особистості.

Переважає кількість досліджуваних (42,4% ЕГ і 41,9% КГ) виявили середній рівень сформованості творчих здібностей; 24,2% учнів ЕГ і 19,3% КГ – низький рівень. Для 33,4% учнів ЕГ і 38,8% КГ характерний високий

рівень. Водночас дані констатувального експерименту дали змогу сформулювати висновок про необхідність визначення педагогічних умов, що допоможуть забезпечити підвищення рівня сформованості творчих здібностей учнів початкової школи.

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

3.1. Педагогічні умови формування творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в умовах Нової української школи

Розвиток творчої особистості потребує впровадження нових дидактико-методичних засобів, що допомагають раціоналізувати освітній процес Нової української школи. Освітні технології розвиваються досить інтенсивно, тому вчителі повинні слідкувати за змінами, орієнтуватися в новинках, бути компетентними в методиках їх застосування і активно впроваджувати у роботі з учнями початкової школи.

Саме тому нами було розроблено педагогічні умови формування творчих здібностей учнів початкової школи у реаліях Нової української школи:

- розвиток творчого потенціалу дітей початкової школи віку засобами інноваційних технологій;
- формування творчої діяльності учнів початкових класів за допомогою інтерактивних та проєктивних методів;
- використання LEGO-конструювання у творчих іграх з учнями початкової школи.

Кожна педагогічна умова є шляхом вдосконалення рівнів сформованості творчих здібностей учнів на уроках у початкових класах через застосування інноваційних технологій, нестандартних форм, активних методів, прийомів і засобів, дотримання принципу «навчання через гру».

У процесі реалізації першої педагогічної умови «Розвиток творчого потенціалу учнів молодшого шкільного віку засобами інноваційних технологій» ми перед собою ставили такі завдання:

- запалити в дитячому серці вогник допитливості;
- збагачувати знання школярів про природу, суспільне життя, трудову діяльність людей;
- розвивати різні види пам'яті;
- розвивати уяву і фантазію;
- розвивати увагу, спостережливість;
- формувати мовленнєві вміння, комунікативно-творчі здібності;
- пробуджувати інтерес до навчання, робити його цікавим, пізнавальним, розвивальним;
- розвивати творче мислення;
- вчити працювати з навчальною і дитячою книгою;
- виховувати свідомого громадянина.

На уроках постійно створювалися «ситуації успіху». Наведемо приклади прийомів створення «ситуації успіху»:

1. «Лінія горизонту» – перший успіх учня одразу підхоплюється вчителем, пропонується повторити завдання на складнішому рівні, ніби «відсуваючи» лінію горизонту.

2. «Авансування» – учитель в індивідуальній роботі виконує з учнем завдання, пояснюючи йому складні місця, а потім у класі дає подібне завдання для самостійного виконання учнем, і той відчуває успіх.

3. «Радість класу» – емоційний відгук оточуючих на успіх учня, зосередження уваги на будь-якому, навіть незначному позитивному результаті діяльності, навіювання учню віри в свої сили.

Програма реалізації педагогічної умови «Розвиток творчого потенціалу молодших школярів засобами інноваційних технологій» представлена у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

**Програма реалізації педагогічної умови
«Розвиток творчого потенціалу молодших школярів засобами
інноваційних технологій»**

Інноваційні технології стимулювання творчості	
Назва	Зміст
Метод евристичної загадки	розгадування загадок реалізується через: - персоніфікацію (сидить баба на городі у сто хустинок закутана – капуста); - упредметнення (стоїть посеред хати: чотири ноги, одна голова – стіл); - протиставлення (біле, а не сніг, солодке, а не мед – цукор)
Метод комбінованих запитань	учню пропонується сукупність питань, за допомогою яких він дає певну інформацію (Яким чином? Хто? Як? Коли? Куди? Звідки?)
Метод фокальних об'єктів	ознаки випадкових об'єктів переносяться на той, який має бути вдосконалений. Наприклад, удосконалюється «олівець». Випадковий об'єкт – «їжак». Отримуємо «колючий олівець», «сірий олівець»
Метод ліквідації безвихідних ситуацій	наприклад, як заставити ледаря робити ранкову зарядку, як привчити не смітити тощо.
Метод «Техніка сили розуму»	«Універсальність предмета» (придумати приклади, де б можна використати даний предмет), «Світ у взаємозв'язку» (ким чи чим предмет був раніше чи стане потім); «Ігри на зникнення» (Що було б, якби зникли звірі? Сонце? Вода?) тощо.

Другою педагогічною умовою була «Формування творчої діяльності учнів початкових класів за допомогою інтерактивних та проєктивних методів».

Використання інтерактивних методів навчання спонукає учнів до прояву творчих здібностей, розвитку їх мислення та мовлення. Програма реалізації цієї педагогічної умови представлена у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

**Програма реалізації педагогічної умови
«Формування творчої діяльності учнів початкових класів за
допомогою інтерактивних та проєктивних методів»**

Інтерактивні методи у формуванні творчої діяльності учнів початкових класів	
Назва	Опис
Метод багатоканальної діяльності	Методика сприйняття зображення на картині різними органами чуття І.Мурашківської та Т.Сидорчук. Методику побудовано на принципах теорії розв'язання винахідницьких завдань (ТРВЗ). Розглядання картини слід проводити у такій послідовності: • виокремлення об'єктів, зображених на картині; • уявлення об'єктів через уявне сприйняття їх різними аналізаторами.
Робота в парах	Застосовувалася на початкових етапах навчання дітей роботі у малих групах для досягнення дидактичної мети, засвоєння, закріплення, перевірки знань.
Метод «Мозковий штурм»	Ефективний метод заохочення творчої активності швидкого генерування великої кількості ідей.
Метод ПРЕС	Метод навчає учнів виробляти й формувати аргументи, висловлювати думку з дискусійного питання у виразній і стислій формі.
Метод «Мікрофон»	Різновид групового обговорення певної проблеми, що надає можливість кожному учню висловлюватися почергово, відповідаючи на запитання, або висловлюючи свою думку на задану тему.
Метод «Займи позицію»	Дозволяє навчитися формувати власну точку зору.
Метод проєктів у формуванні творчої діяльності учнів початкової школи	
Назва	Опис
Проектна діяльність	Застосовується для розширення знань учнів про історію, культуру українського народу («Замки України», «Визначні пам'ятки», «Видатні люди України», «Міста України» тощо). Сприяє поглибленню знань про природу, тваринний та рослинний світ («Рослини та тварини Червоної книги», «Пори року», «Свійські тварини», «Зимуючі птахи рідного краю» тощо).

Розглянемо більш детально вищеозначені методи.

Метод багатоканальної діяльності. Для того, щоб відкрити потенційні можливості кожного учня, використовувався метод багатоканальної діяльності. Багатоканальне сприйняття світу за допомогою всіх органів чуття, отримання глибоких вражень на емоційно-чуттєвій основі сприяє міцному засвоєнню знань дітьми. Тому, організовуючи будь-яку діяльність, намагалися викликати в учнів інтерес до неї, обов'язково задіюючи різні аналізатори.

Робота в парах. За умов парної роботи всі учні отримують можливість говорити, висловлюватись. Робота в парах дає учням час подумати, обмінятись ідеями з партнером і лише потім озвучувати думки перед усіма. Вона сприяє розвитку навичок спілкуватися, вміння висловлюватись, критично мислити. Вміння переконувати й вести дискусію.

Організація роботи:

- Пропонують учням завдання. Потрібно дати їм 1-2 хвилини для підготовки можливих відповідей або рішень індивідуально.
- Об'єднують учнів у пари, визначають, хто з них буде висловлюватись першим, і просять обговорити свої ідеї один з одним. Краще відразу визначити час на висловлювання кожного в парі і спільне обговорення. Це допомагає звикнути до чіткої організації роботи в парах. Вони мають досягти згоди щодо відповіді або рішення.
- Після закінчення часу на обговорення кожна пара представляє результати роботи, обмінюється своїми ідеями та аргументами з усією групою.

Метод «Мозковий штурм» спонукає учнів розвивати уяву і творчість, відверто висловлювати думки, знаходити кілька рішень конкретної проблеми. Його слід застосовувати саме для вирішення конкретної проблеми або пошуку відповіді на якесь питання.

Порядок проведення:

- Учням пропонують сісти так, щоб вони почувалися зручно і невимушено.
- Повідомляють проблему, яку треба вирішити.
- Пропонують учням висловити своє ідеї.
- Не вносять в ідеї жодних коректив.
- Спонукають учасників до висування нових ідей, додаючи при цьому свої власні.
- Уникають глузування, коментарів або висміювання будь-яких ідей.
- Наостанок обговорюють та оцінюють запропоновані ідеї.

Метод ПРЕС. З цієї невеличкої технології ми розпочали роботу над навчанням учнів дискутувати. Вона використовувалася при обговоренні дискусійних питань та при проведенні вправ, у яких потрібно зайняти й чітко аргументувати визначену позицію з проблеми, що обговорюється.

Чотири етапи метод ПРЕС:

- Висловіть свою думку, поясніть у чому полягає ваша точка зору (починаючи зі слів... я вважаю, що ...).
- Поясніть причину появи цієї думки, тобто на чому ґрунтуються докази (починайте зі слів ...тому, що...).
- Наведіть приклади, додаткові аргументи на підтримку вашої позиції, назвіть факти, які демонструють ваші докази (...наприклад...).
- Узагальніть свою думку, зробіть висновок, починаючи словами :...отже, ...таким, чином...).

Метод «Мікрофон». Учні разом з учителем утворюють коло та, передаючи імітований або іграшковий мікрофон, висловлюють свої думки на задану тему. Всі висловлювання учнів приймаються, схвалюються, проте не обговорюються. Учні повинні дотримуватись певних правил:

- говорити лише тоді, коли отримують уявний мікрофон ;
- говорити швидко і стисло (не більше ніж 0,5 – 1 хвилину) ;
- не оцінювати висловлювання товаришів.

Метод «Займи позицію»:

- Розглядаючи протилежні позиції з дискусійної проблеми, учні знайомляться з альтернативним поглядом.
- Прогнозують, які наслідки матимуть індивідуальні позиції для інших.
- На практиці використовують уміння захищати власну позицію.
- Вчаться вислуховувати інших.
- Отримують додаткові знання з теми.
- Пропонують учням дискусійне питання і просять визначити власну позицію щодо цього питання.
- Розмістять плакати в протилежних кутках класу. На одному з них, наприклад, намальоване сонечко - «згідний» на іншому хмарка «не згідний».
- Обговорюють правила проведення вправи.
- Просять учасників стати біля відповідного плаката, залежно від їхньої думки щодо обговорюваної проблеми.
- Виберають кількох учасників і просять їх обґрунтувати свою позицію або запропонуйте всім, хто поділяє одну і ту саму точку зору, обговорити її і виробити спільні аргументи на її захист.
- Після викладу різних точок зору запитують чи не змінив хто - небудь з учасників своєї думки і чи не хоче перейти до іншого плаката. Пропонують учням перейти й обговорити причини свого переходу.
- Просять учасників назвати найбільш переконливі аргументи своєї та протилежної сторони.

Застосовувалися прийоми інтерактивного навчання: дослідницький фартух, логічний ланцюжок, про те саме по-різному, добре – погано, «малювання словами», інсценізація віршів, танок листя, що падає, поетична майстерня, мовленнєвий етикет, відгадай героя, хвилинки осяяння (створення ситуації емоційного сплеску, використання ситуації успіху), пошук добрих слів, «дерево пізнання».

Використання інтерактивних технологій допомогло не лише збагатити словниковий запас учнів, але й сприяло розвитку пізнавальної активності та образного мислення, формуванню мовленнєвої компетентності дитини, допомогло подолати сором'язливість та невпевненість. Вони навчилися відстоювати власну точку зору, самостійно приймати рішення.

Проектна діяльність – один із засобів розвитку творчих здібностей, креативного мислення, пізнавальної активності, кмітливості, самостійності тощо. У проектній діяльності учень може найповніше реалізувати свій творчий потенціал, усвідомити загальнолюдські цінності, пізнати себе, переконалися у власних досягнення спільної мети. Працюючи над проектом, учні початкової школи активно здобувають інформацію, а не пасивно споживають її, шукають відповідь на поставлене вчителем проблемне питання, вчаться аргументовано доводити власну думку.

Організувати проектну діяльність можна по-різному. Однак важливою умовою її успішної реалізації має бути участь усіх учнів класу. Щоб ніхто з дітей не залишився осторонь, доцільно паралельно проводити кілька проектів. Наприклад, учні об'єднуються у групи за інтересами. Відбувається паралельне опрацювання кількох тем з різних галузей знань. Максимально вільні умови для розкриття здібностей учнів забезпечують творчі проекти, реалізуючи які вони створюють малюнки різної тематики, складають вірші, загадки та казки.

Наведемо приклад дослідницько-пошукового проекту «Зимуючі птахи рідного краю» з природознавства.

Мета:

- учити учнів самостійно здобувати знання;
- добирати матеріали відповідно до теми;
- працювати в групах, колективно;
- поглиблювати знання та уявлення учнів про зимуючих птахів рідного краю;

- активізувати пізнавальну активність дітей, спостережливість, критичне мислення, вміння робити висновки;
- розвивати зв'язне мовлення учнів; збагачувати та активізувати словниковий запас;
- виховувати дбайливе ставлення до природи, усвідомлення необхідності піклуватися про птахів узимку; прищеплювати загальнолюдські цінності;
- ознайомити із результатами проєктної діяльності учителів та учнів інших класів.

Завдання проєкту:

- активізувати читацьку активність учнів молодшого шкільного віку;
- формувати загальнонавчальні компетентності, зокрема вміння самостійно шукати нову інформацію в різних джерелах;
- розвивати особистість учня, розкриваючи його індивідуальність;
- формувати в учнів вміння та навички роботи з книгами; екологічну культуру та гуманне ставлення до живої природи.

Тип проєкту:

- за предметною галуззю – міжпредметний;
- за тривалістю – середньої тривалості;
- за основним видом діяльності – дослідницько-пошуково-інформаційний;
- за формою проведення – дослідницько-пошукова, практична робота учнів із подальшою презентацією здобутої інформації за матеріалами проєкту;
- за кількістю учасників – груповий.

Очікувані результати:

- зацікавлення учнів проєктною діяльністю;
- практичне застосування учнями набутих знань;
- поліпшення контактів між молодшими школярами;

- створення ситуації успіху для кожної дитини.

Кінцевий результат:

- з'ясувати, які птахи зимують у нашій місцевості; систематизувати знання учнів про зимуючих птахів рідного краю;
- виготовити годівнички для зимуючих пташок, вивісити їх у шкільному саду; годувати пташок насінням, крупами, шматочками несолоного сала;
- виготовити об'ємні фігурки зимуючих пташок;
- оформити виставку дитячих робіт «Допоможи пташці!»;
- оформити презентацію проєкту.

План роботи над проєктом

1. Засідання творчої групи.

Визначення теми та мети проєкту. Формування складу груп, розподіл завдань. Обирання форми презентації проєкту.

2. Збирання інформації:

- відвідування бібліотеки;
- екскурсії в природу;
- робота в Інтернеті;
- спілкування з членами родини;
- робота з періодичною пресою;

3. Самостійна робота учасників проєкту за своїми індивідуальними та груповими дослідженнями, творчими завданнями.

4. Обговорення отриманих результатів у групах.

5. Оформлення результатів, їх презентація.

Завдання для груп

1 група – з допомогою батьків дібрати інформацію про синичку; організувати виставку малюнків «Годівничка для синички»;

2 група – знайти цікаву інформацію про зимуючих птахів; знайти загадки про зимуючих птахів нашої місцевості;

3 група – знайти відомості про умови зимівлі птахів рідного краю; зібрати, дослідити народні прикмети про зимуючих птахів;

Для всіх груп – виготовити годівничку; скласти «меню» для «Пташиної їдальні».

Звіт І групи

1. Учні дібрали цікавий матеріал про зимуючого птаха нашого краю — синичку.

Загадка

Пташка невеличка,

В неї білі щічки.

Сірі лапки, чорна шапка,

Фартушок жовтенький.

Любить їсти з годівнички,

Називається... (*синичка*).

Синиць знають усі. Це лісові птахи, які завжди з першими приморозками прилітають до людських осель, тому що в лісі птахам бракує їжі. Синиці добре пам'ятають місце, де їх годували минулої зими і повертаються туди не самі, а зі своїми малюками. Синиці є дуже кмітливими пташками. Якщо всередину пляшки, на нитці підвісити шматочок сала, синичка спочатку намагатиметься склювати його через скло, а потім сяде на горлечко пляшки і витягуватиме нитку дзьобом, притримуючи лапкою, аж поки не дістанеться сала. У морозні ночі зграйки синиць залазять у дупла, щілини будівель і сплять, тісно притулившись одна до одної, утворюючи пухнасту кулю, із якої стирчать хвостики. Така ночівля допомагає синичкам зберегти тепло. Переживши зиму біля людей, навесні повертаються до лісу.

Синичка. У синички ошатна жовта сорочка, чорний галстук, зеленувата спинка, яскраво-білі щічки, чорна шапочка. На лапках має довгі кігті, тому на гілочці може висіти вниз головою. Синичка дуже рухлива.

2. Учні організували виставку робіт «Годівничка для синички».

Завдання: допомогти вижити синичкам в скрутну зимову пору. А вони сторицею віддячать нам навесні та влітку, поїдаючи комах-шкідників.

3. Один із учнів разом зі своєю бабусяю знайшли вірш Дмитра Білоуса про цю корисну пташку.

Я сидів на лавочці надворі
 Й так мене кусали комарі!
 Ну, залазять аж за комір, хитрі.
 Раптом, як зависне у повітрі,
 Наче квітка, маєво зелене –
 Й комаригу хвать із-перед мене.
 Роздивився на льоту: синичка!
 Ах ти ж молодчина-рятівничка!

Справжнім подарунком узимку для пернатих друзів є годівнички. І тому учні І групи взяли активну участь у виготовленні «пташиних їдалень».

Звіт II групи

1. Учні дібрали загадки про птахів.

- Прилетіли наші гості, сіли на помості.

Без сокири, без лопати поробили собі хати. (Птахи)

- Жовтогруді щебетушки мають чорні капелюшки, сірі лапки, білі щічки, називаються... (синички).

- У червонім фартушку птах стрибає по сніжку

І розпитує синичку про найближчу годівничку. (Снігур)

- Він в червонім капелюшку, від набридливих комах виліковує дерева.

Відгадайте, що за птах? (Дятел)

- Улітку вони і узимку чекають на нашу підтримку. Ці птахи всім дуже відомі – збираються на підвіконні. (Горобці)

- Сіренькі вони, непримітні, цвірінькають в грудні і квітні.

Дзьоб міцний і гарні крила, чорний хвіст, жилетка сіра.

Чи присяде, чи летить, – «Кар, кар, кар!» – усе кричить. (Ворона)

- Вони бувають сизі, білі; воркують, в парку проживають.

Вважають їх птахами миру, на щастя в небо випускають.

І линуть в сині голубій птахи чудові – ... (голуби).

2. У вигляді деформованого тексту було подано вірш Марійки Підгірянки «Пташки зимою», який знайшла учениця. Діти, колективно працюючи, переставили речення та склали вірш.

Пташки зимою

Киньте зерна, киньте кашки,

Бо ми дуже бідні пташки.

Ціле літо працювали,

Сади з черви обчищали.

Дайте рятунок, спішіть!

Всі пташки: цір, цір, ціть, ціть.

Діти любенькі, спішіть,

Цінь, цінь, час, час.

Ще й співали вам на втіху.

Порятуйте в пору лиху.

3. Учениця Катерина С. провела вікторину Мудрої Сови. Питання для вікторини дівчинка знайшла разом з мамою. Діти із задоволенням виконали цікаве завдання.

1. *Яких пташок нашої місцевості ви знаєте? (Горобець, сорока, синичка, ластівка, ворона, голуб, дятел та ін.)*

2. *Яка пташка любить збирати блискучі предмети? (Ворона, сорока.)*

3. *Який птах тримається на стовбурі дерева? (Дятел)*

4. *Яка пташка прилітає до нас узимку? (Синичка)*

5. *Пригадайте назви зимуючих птахів, що починаються звуком [с]. (Снігур, сорока, сойка, синичка)*

6. *Яких птахів називають зимуючими? (Тих, які не відлітають у вирій.)*

7. Чому птахи взимку переселяються ближче до людських осель?
(Щоб знайти собі їжу.)
8. До годівнички прилетіло 6 пташок. Скільки всього крил вони мають? (Кожна пташка має по два крила. $2 \times 6 = 12$)
9. Кого називають «лікарем дерев»? (Дятла)
10. Чому потрібно охороняти птахів? (Вони знищують шкідників.)
4. Учень разом із батьками знайшов в Інтернеті легенду про снігура.

Легенда. Жив собі Снігур. Захотів він долетіти до Сонця. Вирушив він у дорогу. Подивилося Сонце на сміливця, здивувалося, навіщо це зимовий птах до небесного світила збирається дістатися. Виставило воно свої вогняні стріли, обпекло груди птахові. Відтоді снігурі червоні груди мають.

Звіт III групи

1. Повідомлення про горобця.

Це один із найвідоміших птахів, які живуть по сусідству із житлом людини (*звідси її видова назва «хатній»*), а також яких упізнають як за зовнішнім виглядом, так і за характерним цвірінканням. Довжина тіла – 16 см, маса – 23-35 г. Загальне фарбування оперення – зверху коричнювато-бура, іржавого кольору із чорними плямами, знизу білувата або сіра. Щоки білі, вушна область блідо-сіра. Крила з жовтувато-білою поперечною смугою. Раніше область проживання хатнього горобця обмежувалася Північною Європою. Згодом поширилася Європою й Азією. Майже повсюдно є осілим птахом. Хатній горобець веде осілий спосіб життя, чому сприяють умови для гніздування і рясний корм у поселеннях людини. Харчується здебільшого рослинною їжею, лише навесні частково комахами, якими також вигодовує пташенят. Гніздиться горобець окремими парами, але інколи і колоніями, селячись безпосередньо біля житла людини або поблизу його поселень. Гнізда влаштовує в різноманітних місцях – в щілинах будов, в норах, в стінках гнізд великих птахів (*чапель, лелек, орлів*), в дуплах дерев, може займати шпаківні й нори берегових ластівок. На півдні нерідко споруджує гнізда відкрито, на гілках різних дерев.

2. Повідомлення про сойку.

Сойка – птах родини воронових, відіграє роль «поліцейського лісів»: вона завжди на сторожі, своїм скрипучим голосом подає знак лісовим мешканцям про появу людини значно раніше, ніж людина її помітить. Довжина тіла – 34 см, маса – 147-196 г.

У природі сойка уникає відкритих місць, більше любить перельоти з крони на крону. По землі пересовується невпевненими стрибками, тому внизу не затримується. Також сойка має здатність переймати звуки інших птахів. Сойка – це переважно мешканець лісів, віддає перевагу старим деревам. Також її можна зустріти в посадках та у старих парках. В Україні – осілий птах Полісся, Лісостепу, Карпат і Криму. Уже у квітні сойки починають будівництво гнізда на листяному або хвойному дереві, у яке відкладає 5-8 яєць. Висиджують яйця як самець, так і самиця впродовж 16-17 діб. Через три тижні пташенята залишають гніздо.

Сойка живиться рослинною та тваринною їжею. Сойка є одним із найбільших ворогів маленьких пташок. Вона розорує їх гнізда, випиває яйця та викрадає пташенят. З часом в її раціоні з'являється все більше рослинної їжі (*жолуді, букові та лісові горіхи, різноманітні ягоди*).

3. Повідомлення про снігура.

Снігур – птах родини горобиних. Довжина тіла – 15-19 см, маса – 32-34 г. Узимку живиться ягодами, бруньками і насінням деревних порід. Забарвлення самця до першої зимової лінки є темно-коричневим з чорним хвостом і крилами. Забарвлення самки – голубувато-сіре зверху, з чорною шапочною, крилами та хвостом, білим надхвістям та половою на крилі. Особливість цієї пташки полягає у тому, що вона має розувато-червону грудку.

Усю осінь і зиму снігурі тримаються зграйками. У снігурів панує матриархат, тобто самці підкоряються самкам. Птахи дуже рідко б'ються, але часто погрожують одне одному широко розкритим дзьобом і злим шипінням.

Снігурі розташовують свої гнізда на густих горизонтальних гілках, частіше подалі від стовбура на висоті від 2 до 5 метрів. Гнізда птахи виготовляють зі щільно переплетених тонких ялинових гілок та іншого сухого гілля, вистеляють рослинним матеріалом з невеликою кількістю шерсті та пір'я. Зазвичай кладка складає 4-6 невеличких яєць світло-блакитного відтінку з рисками, плямами та точками темних кольорів. Яйця висиджує тільки самка впродовж 13-15 днів, а малюків годують рослинною їжею.

4. Повідомлення про голуба.

Голуб – птах, якого можна зустріти майже скрізь. Оперення залежить від виду. У найпоширеніших сизих голубів забарвлення сірого, чорного, рудого, або білого кольору, що на світлі переливається синім чи зеленим кольорами. Голова маленька, з вигнутим дзьобом, очі чорного кольору. Розмах крил досягає не більше ніж 45 см. Довжина лап – 15 см.

В Україні поширені голуби припутні, горлиці звичайні. Горлицю, чи сизого голуба, можна побачити майже у кожному місті. 400 поштових голубів в Індії залишилися без роботи через впровадження комп'ютерів і електронного зв'язку. Птахи працювали на державну службу доставки пошти. Вони переносили листи у важкодоступні райони країни. Офіційні особи вважають, що їм дешевше придбати комп'ютери і користуватися Інтернетом. Для прогодування 600 поштарів щороку витрачають майже 5,4 мільйона рупій. Тому працюють поки що 200 птахів. Лише в Індії досі користуються послугами крилатих посильних.

5. Повідомлення про сороку.

Сорока – осілий птах. Має чорно-біле строкате пір'я, довгий хвіст (*східчастий*). Гніздиться в чагарниках, полезахисних насадженнях, лісах, а навіть у садах. Живуть постійними парами навіть узимку. Гніздо – велика куляста споруда з гілок і стебел, вимазана з середини глиною і гноєм. Самка відкладає 5-9 блакитно-зелених яєць з буруватими цяточками, насиджує 17-18 днів. Самець охороняє її та попереджує про небезпеку. Сорока – усеїдний птах, поїдає гризунів і комах, тому приносить більше користі, ніж шкоди.

А ще учениця підбрала загадки, забавлянки, скоромовки та казку про сороку.

Учні III групи знайшли також народні завбачення погоди, пов'язані з птахами.

Не віриш – перевір!

Снігурі прилетіли в грудні – зима буде суворою.

Горобці ховаються під дах – на мороз.

Сорока під стріху лізе – на хуртовину.

Ворони розкаркалися – на мороз, улаштували на небі хоровод – на сніг.

Снігур заспівав – на хуртовину. Пищать уранці синиці, а горобці ховаються під дах – мороз стане сильніший. Якщо птахи сідають на верхівки дерев – буде потепління. Коли галки здіймають несамовитий галас – буде відлига. Горобці дружно цвірінькають – на відлигу. Голуби воркують – тепло віщують. Снігурі туляться до оселі – на снігопад. Купаються ворони – на негоду, каркають усією зграєю – на мороз, хороводять у небі – на снігопад, сідають на землю – на відлигу, уможуються на нижніх гілках – на вітер.

Третя педагогічна умова – «Використання LEGO-конструювання у творчих іграх з учнями початкової школи».

Мета роботи полягає у використанні на заняттях конструктора LEGO для підвищення якості навчання, ефективності роботи педагога, активності дітей під час освітнього, підвищенню успішності. Застосування LEGO-цеглинок дає позитивні результати при засвоєнні навчального матеріалу, допомагає оволодінню здатності приймати і зберігати цілі та завдання навчальної діяльності, пошуку засобів їх здійснення, сприяє засвоєнню способів вирішення проблем творчого та пошукового характеру. Цеглинки LEGO є наочно-образними моделями тих інтелектуальних операцій, які здійснюються в ході навчальної діяльності. Використання конструктора LEGO дозволяє вчитися граючи і навчатися в грі, яка є найважливішим супутником дитинства. В ході заняття з конструктором LEGO, підвищується комунікативна активність кожного учня, формується вміння працювати в

парах, в групі, відбувається розвиток творчих здібностей, підвищується мотивація до навчання. Програма реалізації педагогічної умови «Використання LEGO-конструювання у творчих іграх з учнями початкової школи» представлена у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

**Програма реалізації педагогічної умови
«Використання LEGO-конструювання у творчих іграх з учнями
початкової школи»**

Ігри «Безмежний світ гри з LEGO за методикою «Шість цеглинок»	
Назва	Мета
Відкриваємо таємниці цеглинок DUPLO	Вправляти учнів у вмінні розрізняти деталі за формою, кольором, кількістю штирів. Формувати сенсорні основи сприйняття. Розвивати візуальну пам'ять, координацію «око-рука», дрібну моторику рук, а також уміння вирішувати проблемні ситуації.
Ласкаво просимо в чарівний світ LEGO	Вправляти учнів у вмінні розрізняти деталі за формою, кольором, кількістю штирів; Формувати сенсорні основи сприйняття; Розвивати візуальну пам'ять; творчість, уяву; Виховувати уміння вирішувати проблемні ситуації.
Пригадайко	Вправляти учнів у вмінні розрізняти деталі за формою, кольором, кількістю штирів. Розвивати координацію рухів, спритність. Удосконалювати вміння описувати.
LEGO в чарівному мішечку	Закріпити назви цеглинок LEGO, сприяти вправлянню учнів у розрізненні цеглинок LEGO DUPLO за дотиком, пізнавати та називати цеглинку, описувати її. Вдосконалювати сенсорні основи сприйняття. Розвивати уявлення, образне мислення. Виховувати терплячість під час виконання завдання, уміння вислуховувати інших.
LEGO – диктант «Подорож цеглинки»	Закріпити навички учнів орієнтуватись в просторі (на платформі) за допомогою цеглинок LEGO DUPLO, чітко дотримуватись інструкції вчителя. Розвивати просторову уяву, уміння зосереджувати увагу. Виховувати наполегливість під час виконання завдання.
Чарівні лінії	Вправляти в умінні з'єднувати деталі між собою; формувати знання про прості властивості ліній, сенсорні основи сприйняття; розвивати візуальну пам'ять, творчу уяву; розвивати самостійність, ініціативність, уміння планувати роботу.
Склад числа	Вправляти в умінні утворювати число з двох менших.

	Формувати сенсорні основи сприйняття, розвивати логічне мислення. Виховувати самостійність у вирішенні завдань.
Склади квадрат	Вчити мислити просторовими образами (об'ємними фігурами), умінь їх комбінувати. Розвивати здібності до комбінаторики і просторового мислення. Розвивати візуальну пам'ять, творчу уяву. Виховувати самостійність, ініціативність, умінь планувати роботу.
Що це?	Вправляти учнів у вмінні розрізняти деталі за формою та кількістю штирів. Формувати сенсорні основи сприйняття. Розвивати візуальну пам'ять, образне мислення, вміння порівнювати, узагальнювати. Розвивати умінь вирішувати проблемні ситуації.

Отже, використання LEGO на уроках у початковій школі своїм змістом, формою організації та результативністю сприяє формуванню вміння аналізувати, порівнювати, зіставляти, виділяючи характерні особливості героїв, подій і т. д., що впливає на розвиток уваги, спостережливості, пам'яті, просторових уявлень, уяви.

Продуктивна робота з конструктором LEGO має великий виховний потенціал: допомагає виробляти певні якості особистості – посидючість, терпіння, взаємоповагу, охайність. Дозволяє активізувати мислення, формувати стійкий інтерес до організованості. В результаті аналізу формується самооцінка й усвідомлення оцінки себе іншими людьми (рефлексія).

Завдяки використанню конструктора LEGO на уроках учні молодшого шкільного віку стають активними учасниками уроку, усвідомленими стають знання учнів, більш надійними навички. Учні люблять такі уроки.

Завдяки цій технології:

- учень користується тільки виразними засобами (інтонацією) без міміки і пантоміміки;
- атмосфера майбутнього інсценування або відтворення завдань породжує в учасників потужні стимули, викликає у них сильні відчуття, пов'язані з детальним обмірковуванням образів героїв, яких їм треба змоделювати, озвучити (зіграти);

- завдяки LEGO на уроках створюється атмосфера, в якій учні відчують себе творцями;
- саме конструювання перетворює персонаж з абстракції в реальність і дає можливість учню уявити собі героя як живого;
- активізується словниковий запас учня, розвивається творчість, вдосконалюються навички діалогічного мовлення;
- на етапі роботи з конструювання моделей учні вчаться працювати у групі з 2-4 чоловік. Це дає позитивні результати: вони краще спілкуються, стають терпимішими один до одного і до невдач товариша, частіше приходять на допомогу один одному;
- у процесі конструювання та інсценізації учні переживають події ще раз;
- створюється атмосфера змагання.

Наведемо приклад уроку з української мови з використанням ЛЕГО-технології «Мандрівка до казкового лісу».

Мета: вчити учнів вигадувати і описувати персонажів, розвивати пам'ять, увагу, спостережливість, конструктивне, творче мислення; виховувати любов до природи.

Обладнання: цеглинки LEGO DUPLO, платформи, зображення.

Завдання:

1. Учні будують якусь «істоту» зі своїх шести цеглинок.
2. Учні по черзі описують своє «створіння».

Хід заняття:

Добрий день, шановні друзі. Я прошу вас сісти зручніше, бо ми вирушаємо у мандрівку до казкового лісу (*звучить приємна мелодія та звуки лісу*).

Отже, закриваємо очі та уявляємо себе у лісі. Ви бачите розкидисті дерева до небес, а по гілках скачуть білочки; з гілки на гілку перелітають співаючі пташки, а внизу під деревами – своє життя... Ось пробіг з грибами на голках їжачок, жабка пострибала...а це хто заплутався у кущах?

Придивіться краще! Кого ви побачили? Якась чудернацька тваринка. А тепер відкривайте очі та спробуйте її відтворити за допомогою шести цеглинок (*учні виконують завдання*).

Молодці, а тепер підніміть і покажіть нам, кого ж ви побачили у лісі? (*учні показують своїх «істот»*). Добре. А що ви можете про них розповісти? (*Учні по черзі розповідають про своїх «істот»*).

Коли я подорожувала лісом разом із вами, то натрапила на лісовий будиночок. І знаєте, кого я там зустріла? (*Показуючи учням ЛЕГО малюнок, учні відповідають*). Так, звичайно. Вовчика-братика.

Біг Вовчик через ліс-ліс-ліс, і побачив будиночок у лісі-лісі-лісі, зупинився він і запитав: - «Хто-хто у будиночку живе?», - ніхто не відповів, і вирішив Вовчик-братик жити в лісовому будиночку.

А хто наступний завітає до будиночку? (*Учні пропонують свої історії*).

І стали вони жити однією лісовою родиною. Вовчик-братик, ...і т.д. (*Учні демонструють своїх «тварин»*).

Дякую всім за казочку.

Учитель підводить підсумок уроку.

Таким чином, доцільно організований і відповідно мотивований освітній процес Нової української початкової школи з використанням нестандартних форм та активних методів навчання, сприятиме ефективному формуванню творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку, якщо реалізувати наступні педагогічні умови: розвиток творчого потенціалу учнів початкової школи засобами інноваційних технологій; формування творчої діяльності учнів початкових класів за допомогою інтерактивних і проєктивних методів; використання LEGO-конструювання у творчих іграх з учнями.

3.2. Аналіз результатів дослідження

На останньому етапі дослідно-експериментальної роботи нами було здійснено перевірку ефективності роботи з підвищення рівня творчих здібностей в учнів молодшого шкільного віку.

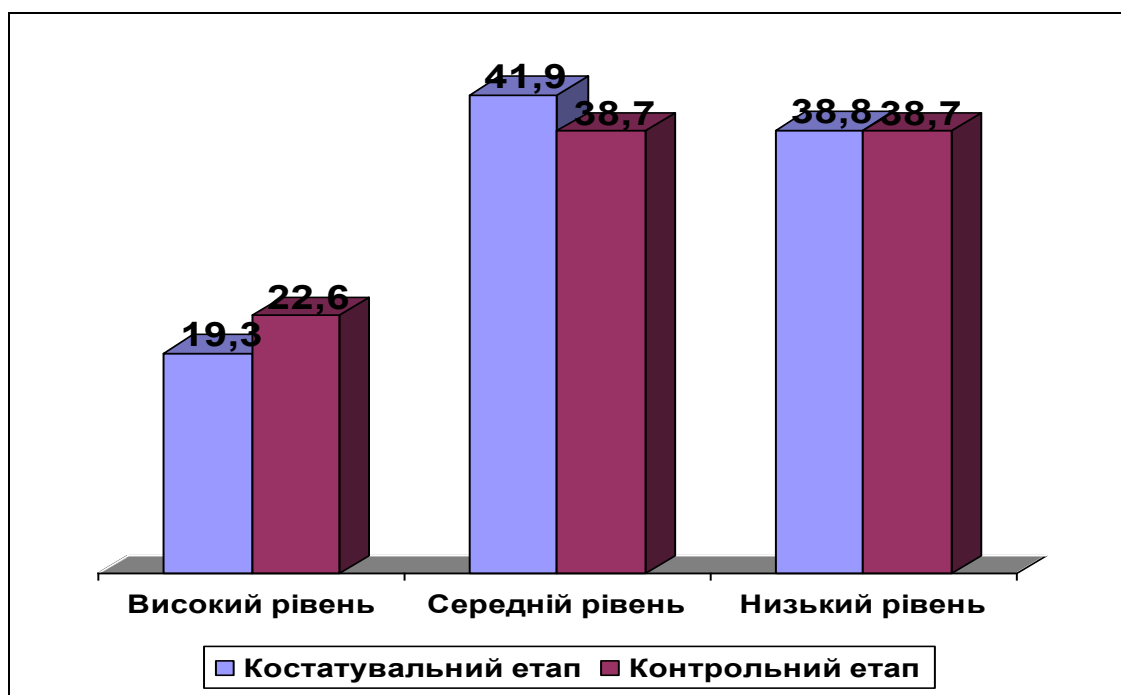
Для оцінки результативності був проведений контрольний етап експерименту за методикою констатувального. Результати діагностики учнів молодшого шкільного віку контрольної групи в ході контрольного експерименту представлені в таблиці 3.4 (у кількісному співвідношенні) та рис. 3.1. (у відсотковому співвідношенні) та здійснено їх порівняння з даними констатувального етапу експерименту.

Таблиця 3.4.

Рівні сформованості творчих здібностей в учнів молодшого шкільного віку до та після проведення експерименту (контрольна група)

Рівні	Кількість дітей	
	Констатувальний експеримент	Контрольний експеримент
Високий	6	7
Середній	13	12
Низький	12	12

Як бачимо, у контрольній групі значних змін у рівнях сформованості творчих здібностей в учнів не відбулося, оскільки у цій групі процес навчання відбувався за традиційними підходами і не ставилося спеціально завдання формування творчості школярів, не застосовувалися спеціальні завдання, методи, технології. Підтверджує це і порівняння у відсотковому вигляді (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Порівняльні дані рівнів сформованості творчих здібностей в учнів молодшого шкільного віку контрольної групи на констатувальному та контрольному етапах експерименту

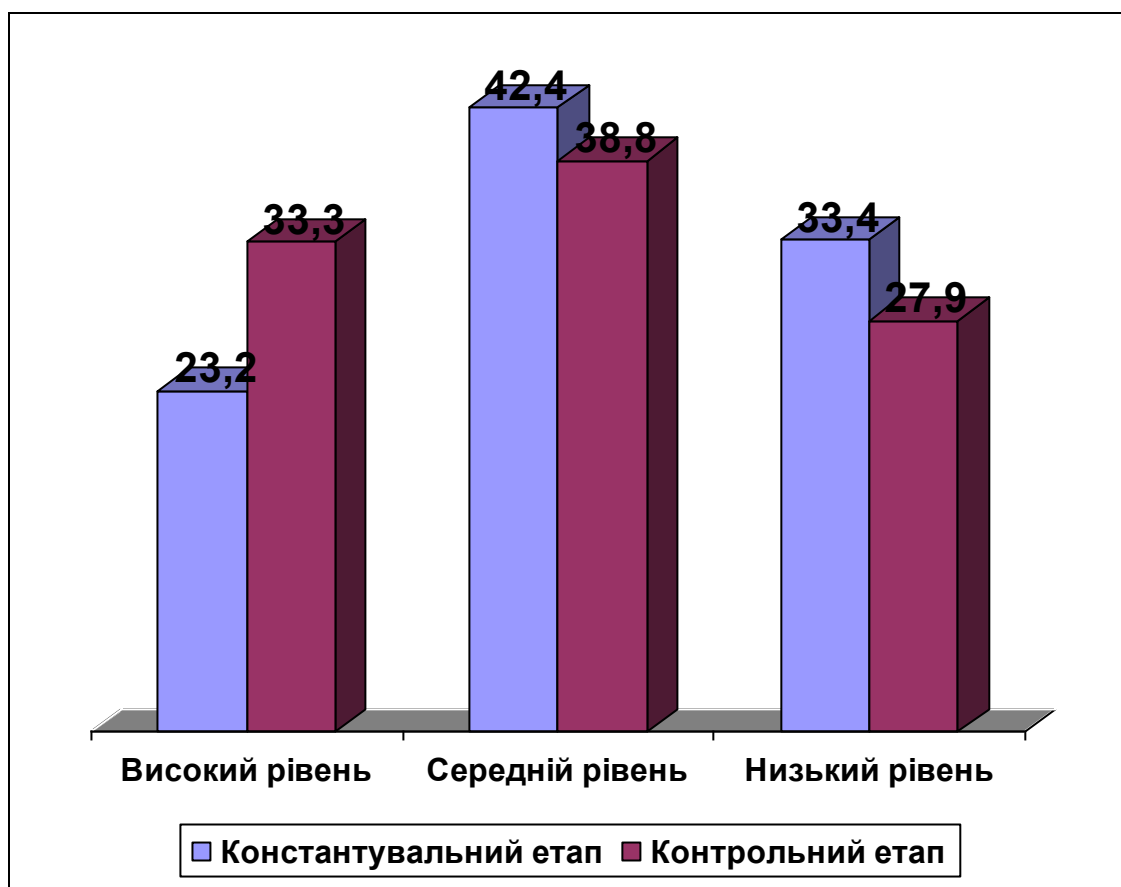
Результати діагностики творчих здібностей в учнів молодшого шкільного віку експериментальної групи в ході контрольного експерименту представлені в таблиці 3.5 (у кількісному співвідношенні) та рис. 3.2. (у відсотковому співвідношенні) та здійснено їх порівняння з даними констатувального етапу експерименту.

Таблиця 3.5.

Рівні сформованості творчих здібностей в учнів молодшого шкільного віку до та після проведення експерименту (експериментальна група)

Рівні	Кількість дітей	
	Констатувальний експеримент	Контрольний експеримент
Високий	8	11
Середній	14	16
Низький	11	6

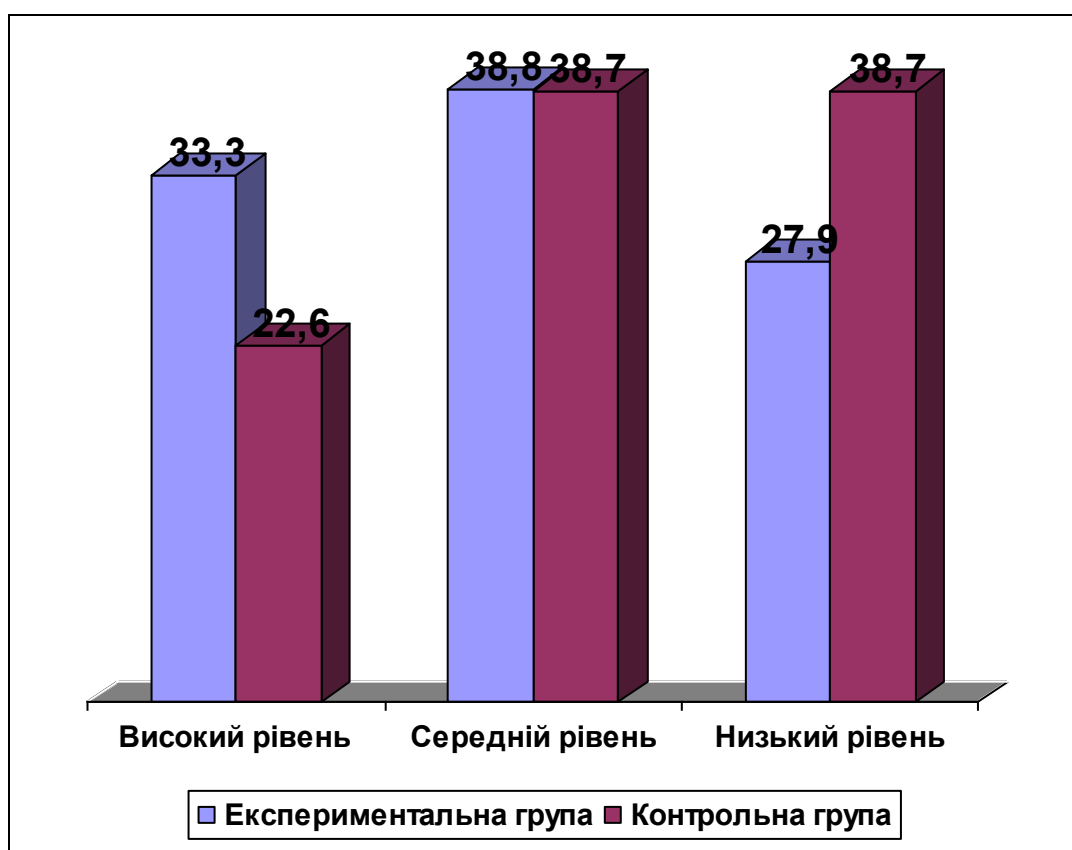

Рис. 3.2. Порівняльні дані рівнів сформованості творчих здібностей в учнів молодшого шкільного віку експериментальної групи на констатувальному та контрольному етапах експерименту

Отже, з таблиць та діаграм видно, що рівень сформованості творчих здібностей школярів зріс як в контрольній, так і в експериментальній групах, але позитивна динаміка цих змін вища у експериментальній групі. Порівняно з констатувальним експериментом, на контрольному етапі в експериментальній групі 33,3 % учнів молодшого шкільного віку досягли високого рівня сформованості творчих здібностей (що на 10,1% перевищувало початкові результати). Кількісний склад учнів молодшого шкільного віку цієї групи з низьким рівнем сформованості творчих здібностей зменшився на 5,5% і становив 27,9 %. Відповідно 38,8 % учнів молодшого шкільного віку виявили середній рівень сформованості творчих здібностей (на 6,4% менше початкового показника).

Водночас контрольний зріз показників учасників контрольної групи, проведений після завершення формувального експерименту, засвідчив такі результати: високого рівня сформованості творчих здібностей досягли 22,6% учнів молодшого шкільного віку (на 10,7 % менше від числа учнів експериментальної групи), з середнім рівнем – 38,7% (однакове число учнів експериментальної групи), з низьким рівнем – 38,7% (на 10,8% більше від числа учнів експериментальної групи).

Для наочності дані контрольного етапу експерименту в обох групах представимо за допомогою діаграм (рис. 3.3.).

Рис. 3.3. Порівняльні дані рівнів сформованості творчих здібностей в учнів молодшого шкільного віку експериментальної та контрольної груп на контрольному етапі експерименту

Як бачимо, дані щодо показників сформованості творчих здібностей здобувачів освіти експериментальної групи у порівнянні з аналогічними даними учнів контрольної групи переконливо доводять ефективність

реалізованих педагогічних умов формування творчих здібностей учнів початкової школи.

Упродовж формувального експерименту число учнів молодшого шкільного віку цієї групи з високим рівнем сформованості творчих здібностей зросло лише на 3,3%, з середнім рівнем – зменшилась на 3,2%, а кількість дітей з низьким рівнем сформованості досліджуваного явища не змінилась.

Учні початкової школи експериментальної групи з високим і середнім рівнями сформованості творчих здібностей під час виконання роботи стали виявляти підвищений інтерес, захоплення, радість. Часто ставили запитання. Демонстрували гнучкість, критичність, швидкість і конструктивність мислення. Змістовно та логічно підходили до виконання завдань. Намагались використовувати нестандартні способи виконання завдань. У випадку, коли щось не розуміли, прагнули самостійно знайти вихід із ситуації, генерували багато ідей, варіантів виконання завдань. Часто без сторонньої допомоги виконували завдання, виявляючи впевненість у правильності його розв'язання.

Дані контрольного експерименту в сукупності дозволяють інтерпретувати позитивні зміни в рівнях сформованості творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку експериментальної групи. Тобто, розроблена система роботи є достатньо ефективною.

Висновки до третього розділу

Формувальний етап педагогічного експерименту передбачав реалізацію педагогічних умов:

- розвиток творчого потенціалу учнів молодшого шкільного віку засобами інноваційних технологій;
- формування творчої діяльності учнів початкової школи за допомогою інтерактивних та проєктивних методів;

– використання LEGO-конструювання у творчих іграх з учнями молодшого шкільного віку.

Виділені педагогічні умови були впроваджені в освітній процес закладу загальної середньої освіти «Ліцей №1 м. Ковеля» (Волинська область).

Для комплексної реалізації педагогічних умов було розроблено спеціальну програму. Кожна педагогічна умова була шляхом вдосконалення рівнів сформованості творчих здібностей учнів початкової школи на уроках через застосування інноваційних технологій, нестандартних форм, активних методів, прийомів і засобів, дотримання принципу «навчання через гру».

Під час проведення контрольного етапу педагогічного експерименту нами було виявлено позитивні зрушення в рівнях сформованості творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку. У контрольній групі високий рівень зріс на 3,3%, середній знизився на 3,2%, а низький – не змінився.

Динаміка в експериментальній групі є значно вищою, ніж в контрольній: високий рівень зріс на 10,1%, середній знизився на 6,4%, а низький – на 5,5%, що пояснюється ефективністю проведеної роботи в цій групі в ході формувального етапу експерименту.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження зроблено наступні висновки:

1. Теоретичний аналіз наукових джерел засвідчив, що проблема формування творчих здібностей особистості є складовою частиною більш загальних проблем здібностей особистості та творчості. Встановлено, що поняття «творчі здібності» є похідним від ширшого поняття – «здібності». Здібності особистості є її індивідуально-психологічними особливостями, що відрізняють одну людину від іншої, впливають на успішність виконання певної діяльності.

Встановлено понятійну відмінність між дефініціями «творчість», «творча діяльність», «творчі здібності», «креативність». Уточнено сутність і зміст базового поняття дослідження «творчі здібності», що тлумачиться як сукупність індивідуальних якостей та властивостей особистості, які забезпечують її готовність до інтелектуальної активності та створення нового (оригінального та/або раціонального) у визначеній діяльності.

2. Обґрунтовано, що молодший шкільний вік є найсприятливішим для творчого розвитку дітей, їхніх здібностей до творчості, оскільки в цей період активно розвиваються уява, фантазія, творче мислення, критичність оцінювання діяльності. Акцентовано, що освітній простір школи є важливим чинником розвитку особистості учня, його творчих здібностей та професіоналізму вчителів, який здатен прискорити або гальмувати процес розвитку освіти в умовах інноваційних змін.

3. З'ясовано, що для забезпечення розвитку творчих здібностей та реалізації творчих прагнень дитини необхідне дотримання внутрішніх і зовнішніх умов. До зовнішніх належить організоване навчання під керівництвом педагога. Внутрішніми чинниками є психофізіологічні та соціальні надбання, інтелектуальний, практичний та емоційний досвід дитини, творчий потенціал.

4. На основі визначених критеріїв і показників схарактеризовано три рівні сформованості творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку:

високий, середній та низький.

У результаті проведення констатувального етапу експерименту з'ясовано, що для учнів молодшого шкільного віку характерний такий розподіл за рівнями сформованості творчих здібностей: 33,4% учнів ЕГ і 38,8% КГ мають високий рівень; 42,4% (ЕГ) і 41,9% (КГ) дітей – середній рівень; 24,2% учнів ЕГ і 19,3% КГ – низький рівень.

5. Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови ефективного формування творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку у реаліях Нової української школи: розвиток творчого потенціалу здобувачів освіти засобами інноваційних технологій; формування творчої діяльності учнів початкової школи за допомогою інтерактивних та проєктивних методів; використання LEGO-конструювання у творчих іграх з учнями молодшого шкільного віку.

Дані кінцевого зрізу контрольного етапу педагогічного експерименту засвідчили, що в експериментальній групі 33,3 % мол учнів молодшого шкільного віку досягли високого рівня сформованості творчих здібностей (що на 10,1% перевищувало початкові результати); з середнім рівнем стало 38,8 % (на 6,4% менше початкового показника); з низьким рівнем – 27,9 % (зменшився на 5,5%)

Водночас контрольний зріз показників учасників контрольної групи, проведений після завершення формувального експерименту, засвідчив такі результати: високого рівня сформованості творчих здібностей досягли 22,6% здобувачів освіти (на 10,7 % менше від числа учнів експериментальної групи), з середнім рівнем – 38,7% (однакове число учнів експериментальної групи), з низьким рівнем – 38,7% (на 10,8% більше від числа учнів експериментальної групи). Таким чином, динаміка в експериментальній групі є значно вищою, ніж у контрольній.

6. Проведене дослідження доводить ефективність педагогічних умов і системи вдосконалення роботи вчителів щодо формування творчих здібностей здобувачів освіти на уроках у початкових класах через

застосування інноваційних технологій, нестандартних форм, активних методів, прийомів і засобів, дотримання принципу «навчання через гру».

Констатуємо, що результати проведеної дослідно-експериментальної роботи дають підстави для твердження, що мета дослідження досягнута, поставлені завдання вирішені в повному обсязі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алфімов В. Модель творчої особистості ліцеїста. *Рідна школа*. 2005. № 5. С.9-14
2. Антонова О. Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки. Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир, 2012. С. 14-41.
3. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01 / Київ, 1998. 124 с.
4. Біла І. М. Здібності: дефініції та характеристики. Актуальні проблеми психології обдарованості та творчості: новітні розробки українських вчених: матеріали Міжнародної наукової конференції. Київ, 12 червня 2014 р. С. 13-20.
5. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей. Москва, 2002. 320 с.
6. Богоявленская Д. Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества. Ростов-на-Дону, 1983. 189 с.
7. Бодалев А.А. О направлениях и задачах научной разработки проблемы способностей. *Вопросы психологии*, 1987. № 1. С. 10-15.
8. Будій Н. Д. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у роботі над текстом на уроках української мови: автореферат дис. ...канд. пед. наук: 13.00.02 / Тернопіль, 2011. 225с.
9. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте: психологические очерки: кн. для учителя. 3-е изд. Москва: Просвещение, 1991. 93 с.
10. Гаврилюк В. Ю. Творча активність старшокласників як психолого-педагогічна проблема. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць. Вид. 8. Кн. 1. Київ, 2005. С. 95-100.
11. Гончаренко С. Український педагогічний словник. 2-ге вид., випр. і доповн. Рівне: Волинські обереги, 2011. 552 с.

12. Грушко О.В. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у процесі мовленнєвої діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 / Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2005. 20 с.
13. Гуманізація процесу навчання в школі: навчальний посібник / за ред. С.П. Бондаря. 2-ге вид., доповн. Київ: Стислос, 2001. 256 с.
14. Гусак Л. Лінгводидактичні аспекти асоціативного навчання іноземних мов молодших школярів. Науковий вісник Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Сер. «Педагогічні науки», 2015. Вип. 1 (392). С. 37–42.
15. Данько Н. Розвиток творчих здібностей молодших школярів. *Початкова школа*. 2013. № 4. С. 1-2.
16. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). Київ: Райдуга, 2000. 62 с.
17. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://nus.org.ua> (дата звернення 11.12.2018).
18. Діагностика дитини. Тести і методи. Тести для дітей. Урок. – Середня освіта. URL: <http://yrok.pp.ua/serednya-osvta/7119-dagnostika-ditini-vidi-metodi-testidlyadtey.html> (дата звернення 10.09.2018).
19. Дмитрієва С.М., Гаврилова Н.В. Методи дослідження творчих здібностей школярів: посібник-практикум. Житомир, 2002. 40 с.
20. Доценко С. Розвиток творчих здібностей учнів початкової школи у процесі вивчення предметів природничо-математичного циклу (теоретичні та методологічні засади): монографія. Харків : «Мітра», 2018. 380 с.
21. Дружинин В. Н. Психология общих способностей. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 386 с.
22. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред В.О. Моляко, О.Л. Музики. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.
23. Изард К. Э. Психология эмоций [пер. с англ. В. Мисник, А. Татлыбаева]. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 464 с.

24. Эриксон Э. Идентичность: Юность и кризис. Пер. с англ. Москва: Изд. группа «Прогресс», 1996. 344 с.
25. Игнатъев Е.И. Воображение и его развитие в творческой деятельности. Москва: Просвещение, 1968. 126 с.
26. Клименко В.В. Психологія творчості. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 480 с.
27. Кондратюк О. Інноваційні технології в початковій школі. Київ, 2015. 250 с.
28. Костюк Г. С. Здібності та їх розвиток у дітей. Київ: Знання, 1963. 80 с.
29. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ: Педагогічна думка, 2008. С. 267–311.
30. Лейтес Н.С. Возрастная одаренность и индивидуальные различия. Воронеж: Модек, 1997. 448 с.
31. Лейтес Н.С. Проблема соотношения возрастного и индивидуального в способностях школьника. *Вопросы психологии*, 1985. № 1. С.9-18.
32. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості: навч. посібн. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 240 с.
33. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. Москва: Наука, 1984. 240 с.
34. Лук А. Н. Психология творчества. Москва: Наука, 1978. 128 с.
35. Мамчук Л. П., Ямницький В. М. Творчість та творчі здібності особистості у сучасній психології. Психологія: реальність і перспективи: збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. 2014. Вип. 3. С. 96-100.
36. Маслова С. Е. К вопросу о творческих качествах личности. *Высшее образование сегодня*. 2007. № 3. С. 58-61.
37. Матюшкин А.М. Загадки одаренности. Москва: Наука, 1993. 148 с.
38. Матюшкин А.М. Концепция творческой одаренности. *Вопросы психологии*, 1986. № 6. С. 32-46.

39. Матюшкин А.М. Раннее выявление талантов и их развитие. *Вопросы психологии*. 1984. № 3. С.166.
40. Матюшкин А.М., Сиск Д.А. Одаренные и талантливые дети. *Вопросы психологии*. 1988. № 4. С. 88-97.
41. Мерлин В.С. Очерк интегрального исследования индивидуальности. Москва: Педагогика, 1986. 256 с.
42. Методи дослідження творчих здібностей школярів: посібник-практикум. Житомир: ЖЦНТЕІ, 2002. 40 с.
43. Методи і прийоми розвитку інтелектуальних і творчих здібностей учнів початкових класів / упор. М. П. Крилевець. Полтава, 2009. 92 с.
44. Мнемотехника. Запоминание на основе визуального мышления / М. Зиганов, В. Козаренко. Школа рационального чтения, 2001. URL.:http://www.ereading.co.uk/bookreader.php/131416/Kozarenko%2C_Ziganov_mnemotehnika._Zapominanie_na_osnove_vizual%27nogo_myshleniya.html (дата звернення 03.12.2018)
45. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості. *Обдарована дитина*. 2004. № 6. С. 2-9.
46. Моляко В. О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема. *Обдарована дитина*. 2005. № 4. С. 4-9.
47. Моляко В.О. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини. *Практична психологія і соціальна робота*. 2004. № 8. С. 1-4.
48. Моляко В.О. Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості. *Обдарована дитина*, 1998. № 1. С.3-5.
49. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості. Наук. записки Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Вип. 22. Актуальні проблеми сучасної української психології. Київ, 2002. С. 221-229.
50. [Моргун В. Ф.](#) Багатовимірна теорія особистості про світогляд людини в контексті інваріанту просторово-часових орієнтацій. [Психологія і особистість](#). 2015. № 2(1). С. 23-44.

51. Національна доктрина розвитку освіти: Затверджена Указом Президента України від 25.06.2013 № 344/2013. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення 03.09.2019).

52. Ніколаєнко Л. Нова українська школа: інтеграційний підхід у початковій загальній освіті. *Початкова освіта*. 2018. №12. С.5.

53. Нова українська школа: poradnyk dla vchytelya / Під заг. ред. Бібік Н. М. К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с. URL: <http://nus.org.ua/wpcontent/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlyavchytelya.pdf> (дата звернення 15.09.2019).

54. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти / Міністерство освіти і науки України. 2016. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 03.09.2019).

55. Новий державний стандарт початкової загальної освіти. URL: http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/08/NewSchool_Presentation-final_18-08-2017.pdf (дата звернення 15.04.2019).

56. Одаренность и возраст. Развитие творческого потенциала одаренных детей : учеб. пособие / под ред. А. М. Матюшкина. Москва: Изд-во Моск. психолого-соц. ин-та ; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 2004. 192 с.

57. Організація простору в школі: ідеї та помилки. *Сучасна школа України*. 2019. №1. С.13

58. Осадченко І.І. Стимулювання творчої активності молодших школярів засобами поетичного слова: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 / Волинський державний університет імені Л.Українки. Луцьк, 2005. 19 с.

59. Педагогика: Большая современная энциклопедия / сост. Е.С.Рапацевич. Минск: Современное слово, 2005. 720 с.

60. Платонов К.К. Проблемы способностей. Москва: Просвещение, 1972. 246 с.

61. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібн. / за ред. О. І. Пометун. Київ: Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.
62. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. Київ, 2011. 135 с.
63. Пономарев Я. А. Психология творчества. Москва: Наука, 1976. 303 с.
64. Психология одаренности детей и подростков. / под ред. Н.С. Лейтеса. Москва: Издательский центр «Академия», 1996. 416 с.
65. Психологічна енциклопедія. / автор-упорядник О. М. Степанов. Київ, 2006. 424 с.
66. Психологія / наук. ред. О. В. Винославська. Київ, 2005. 252 с.
67. Психолого-педагогический словарь / сост. Е. С. Рапацевич. Минск, 2006. 928 с.
68. Роменець В.А. Психологія творчості: навч. посібн., 2-ге вид., доп. Київ: Либідь, 2001. 288 с.
69. Рогозина В. Педагогические условия развития творческих способностей на уроке. *Воспитание школьников*. 2007. №4. С. 28-30.
70. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: В 2 т. Москва: Педагогика, 1989. Т. 1. 488 с.
71. Рубинштейн С.Л. Принципы и пути развития психологии. Москва: Издательство Академии наук, 1959. 356 с.
72. Савенков А.И. Детская одаренность: развитие средствами искусства. Москва: Педагогическое общество, 1999. 220 с.
73. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник Київ: Грамота, 2012. 504 с.
74. Савченко О. Сухомлинський і НУШ. *Освіта України*. 2018. №41-42. С.14.
75. Сисоева С. О. Основы педагогической творчості: підручн. Київ: Міленіум, 2006. 344 с.

76. Сисоева С.О., Поясок Т.Б. Психологія та педагогіка: підручник. Київ: Міленіум, 2005. 520 с.
77. Словник базових понять з курсу «Педагогіка»: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів: вид. 2-ге, доп. і перероб. / укладач О.Є. Антонова. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2014. 100 с.
78. Стернберг Р., Григоренко Е. Учись думать творчески: основные современные концепции творчества и одаренности. Москва: Мол. гвардия, 1997. С. 186-213.
79. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. Київ: Радянська школа, 1988. 310с.
80. Теплов Б. М. Проблемы индивидуальных различий. Москва: Педагогика, 1961. 536 с.
81. Творчество: теория, диагностика, технологии. Словарь-справочник / под общ. ред. Т. А. Барышевой. Санкт-Петербург, 2014. 380 с.
82. Творчі здібності як результат і передумова різноспрямованого розвитку творчої особистості. URL: vman.lutsk.ua/file/k2.doc (дата звернення 04.04.2019).
83. Філософський словник соціальних термінів / за ред. В. П. Андрущенко. Київ – Харків, 2005. 669с.
84. Холодная М. А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. 2-е изд., перераб. и доп. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 272 с.
85. Холодная М.А. Когнитивные стили как проявление своеобразия индивидуального интеллекта. Київ, 1990. 376 с.
86. Чирвон Л.Ф. Інтерактивні методи навчання. URL: <http://www.slideshare.net/hadiachosvita> (дата звернення 05.02.2019).
87. Черноус В. Творчі здібності особистості: визначення, сутність, структура. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. № 5 (Ч. 1), 2012 . С. 83.
88. Чудновский В.Э. Воспитание способностей и формирование личности. Москва: Знание, 1986. 80 с.

89. Чудновский В.Э., Юркевич В.С. Одаренность: дар или испытание. Москва: Знание, 1990. 76 с.
90. Шадриков В.Д. О содержании понятий «способности» и «одаренность». *Психологический журнал*, 1983. Т. 4. № 5. С. 3-10.
91. Шадриков В.Д. Способности, одаренность, талант. Развитие и диагностика способностей / отв. ред. В.Н. Дружинин, В.Д. Шадриков. Москва: Наука, 1991. 487 с.
92. Шубинский В. С. Педагогика творчества учащихся. Москва: Знание, 1988. 80 с.
93. Шумакова Н. Б., Щепланова Е. И., Щербо Н. П. Исследование творческой активности одаренности с использованием тестов Торренса у младших школьников. *Вопросы психологии*. №1. 1981. С. 27-32.
94. Шуть М. М. Формування творчих умінь молодших школярів засобами музичних ігор у навчальному процесі: автореферат дис. ...канд. пед. наук: 13.00.09 / Харків, 2010. 238 с.
95. Юркевич В.С. Светлая радость познания. Москва: Просвещение, 1977. 140 с.

ДОДАТКИ

Додаток А.

**Зміст показників відповідно до критеріїв виявлення творчих здібностей
учнів початкової школи**

Критерій	Рівень прояву творчих здібностей	Зміст показників
Допитливість і особливості інтересу під час проведення роботи	Низький	Інтерес нестійкий, учень часто відволікається. Майже не ставить додаткових запитань.
	Середній	Завдання викликає інтерес, учень береться за його виконання, але не завжди доводить справу до кінця. Іноді ставить запитання пізнавального змісту.
	Високий	Учень виявляє підвищений інтерес, захоплення, радість. Часто ставить запитання.
Гнучкість і нестандартність мислення	Низький	Шаблонність, стереотипність мислення
	Середній	Достатня сумісність гнучкості, критичності, швидкості та

		конструктивності мислення
	Високий	Висока сумісність гнучкості, критичності, швидкості та конструктивності мислення
Прояви розвитку творчої уяви	Низький	Характерна беззмістовність, порушення логічності під час виконання завдань
	Середній	Не завжди виявляє логічність і послідовність при виконанні завдань
	Високий	Змістовно та логічно підходить до виконання завдань
Оригінальність виконання творчих завдань	Низький	Завдання виконане стандартно, схематично, учень часто не розуміє творчих завдань, губиться під час їх виконання.
	Середній	Завдання виконане стандартно, змістовно і досить повно, засоби не

		претендують на оригінальність.
	Високий	Використано нестандартні способи виконання завдань.
Легкість виконання завдань	Низький	Творчі завдання даються важко, учень довго роздумує чи зовсім відмовляється від їх виконання.
	Середній	На прийняття рішення дитині потрібен час, приступає до виконання завдання не відразу, виникають труднощі під час його виконання, може уточнювати завдання
	Високий	Учень відразу починає виконувати завдання, коли щось не зрозуміле, намагається самостійно знайти вихід із ситуації, здатна генерувати велику кількість ідей. Виявляє гнучкість і

		швидкість мислення.
Самостійність виконання завдань	Низький	Учні схильні до конформної поведінки, часто повторюють за іншими, не мають власних рішень, потребують допомоги та підтримки вчителя
	Середній	Намагаються відшукати нові рішення завдання самостійно, але потребують допомоги вчителя, не завжди впевнені у своїй правоті
	Високий	Учням притаманні незалежність думок і дій, здатність самостійно, без сторонньої допомоги виконувати завдання, впевненість у правильності розв'язання завдання.